Archiwum Państwowe w Katowicach

Sławomira Krupa

Z dokumentem przez dzieje
Raciborskie archiwa i archiwalia

Katowice 2017

Opracowanie redakcyjne:
Elżbieta Giszter

Tłumaczenie na język niemiecki:
Dr. Roman Smolorz

Tłumaczenie na język czeski:
PhDr. Karel Müller

Opracowanie graficzne, skład:
Frodo sp.j., Bytom

Współpartnerzy projektu wydawniczego:

Projekt współfinansowany przez Miasto Racibórz w ramach inicjatywy lokalnej

Raciborskie Centrum Kultury

Towarzystwo Przyjaciół Archiwum

© Copyright by Archiwum Państwowe w Katowicach
Wydanie I, Katowice 2017
ISBN 978-83-63031-01-5

Adres redakcji:
Archiwum Państwowe w Katowicach, ul. Józefowska 104, 40-145 Katowice
e-mail: kancelaria@katowice.ap.gov.pl http://www.katowice.ap.gov.pl

Druk:
Drukarnia Archidiecezjalna, Katowice

SPIS TREŚCI

Wstęp 5
Raciborskie archiwa i archiwalia 7
Zusammenfassung 29
Shrnutí 31
Ilustracje 33

WSTĘP

Obce rzeczy wiedzieć dobrze jest – swoje, obowiązek
[Andrzej Maksymilian Fredro]

W obchody 800-lecia Raciborza, jednego z najstarszych i najważniejszych miast Górnego Śląska, włączyła się również państwowa służba archiwalna. Od ponad 65 lat działa w Raciborzu oddział Archiwum Państwowego w Katowicach, w którym przechowywane są i udostępniane najważniejsze dokumenty obrazujące życie mieszkańców nadodrzańskiego grodu od średniowiecza do współczesności. Jubileuszowe uroczystości stały się dobrą okazją do zaprezentowania archiwalnych skarbów z raciborskiego archiwum.

Dzięki przychylności Pana Prezydenta Mirosława Lenka i wsparciu władz samorządowych Raciborza Archiwum było w stanie przygotować wystawę, na której zaprezentowano najciekawsze archiwalia głównie z raciborskiego oddziału Archiwum Państwowego w Katowicach zatytułowaną *800 lat historii Raciborza w dokumencie archiwalnym* oraz niniejszą publikację, w której przedstawiono skomplikowane i często tragiczne losy raciborskich archiwaliów. Wydaje się, że zarówno wystawa jak i publikacja posłużą do pogłębienia wiedzy historycznej raciborzan o swoim mieście i ludziach, którzy przez wieki tu żyli i wnosili swój trud w rozwój Raciborza. W tym o czasach nie tak odległych, o zagospodarowaniu po 1945 roku miasta, zmasakrowanego przez działania wojenne, o walce ze skutkami powodzi tysiąclecia i budowaniu od 1989 roku demokratycznego ładu ustrojowego w Polsce. Historia nie ma początku, ani tym bardziej końca. Za nami przyjdą następnie pokolenia, które się zapytają o swoich przodków. I oby archiwalia, w których nic się nie ukryje, powiedziały im, że byli przyzwoitymi ludźmi. Tyle wystarczy.

Chciałbym podziękować wszystkim pracownikom Archiwum Państwowego w Katowicach za wkład w przygotowaniu wspomnianej wystawy i publikacji, w tym szczególnie Pani Sławomirze Krupie, zastępcy dyrektora katowickiego Archiwum oraz pracownikom Oddziału w Raciborzu Panom Krzysztofowi Langerowi, kierownikowi Oddziału oraz Wojciechowi Mitrędze.

dr hab. Piotr Greiner
Dyrektor
Archiwum Państwowego w Katowicach

RACIBORSKIE ARCHIWA I ARCHIWALIA

Problem gromadzenia i przechowywania dokumentów narodził się równocześnie z powstaniem pisma. Zabezpieczano słowo pisane, aby świadczyło o nabytych prawach i przywilejach. Miasta nie były wyjątkiem i również chroniły swoje zbiory ważnych pergaminów i akt. Dokumenty te dzieliły losy miejsca, w którym były przechowywane, często ulegając rozproszeniu lub niszczejąc podczas działań wojennych i klęsk żywiołowych. Historia dokumentów związanych i dotyczących Raciborza, opisywana już zresztą w literaturze[1], nie odbiega pod tym względem od schematu.

Ważne dla miasta dokumenty i akta[2] przechowywane były przez wieki w ratuszu[3], jednak 23 kwietnia 1574 roku w Raciborzu doszło do dramatycznych wydarzeń, wybuchł pożar, w którym wraz z drewnianą zabudową miasta spłonęły i dokumenty miejskie. Według sprawozdań przekazanych przez magistrat cesarzowi Maksymilianowi II[4] oraz przez starostę zamkowego Samuela Lasotę ze Steblowa Komorze Wrocławskiej sprawcą nieszczęścia miał być przybysz z Polski Zygmunt Cebrowski[5] ze wsi Ceber[6], który jechał przez Racibórz do Opawy. W gospodzie na rynku zaprószył ogień, bawiąc się strzelbą. Zajęła się słoma na podłodze, a silny tego dnia wiatr rozniósł płomień na okoliczne zabudowania, m.in. ratusz. Miejscowa ludność – co potwierdzają przekazy – z pełnym poświęceniem próbowała ocalić rzeczy z ratusza, w tym dokumenty. Część udało się nawet wynieść z płomieni. Najprawdopodobniej rzucano je na stertę. Korzystając z zamieszania, w większości[7] rozkradli

---

1 K. Leib: *Alte Urkunden der Stadt und der Kirchengemeinden*. [W:] *Ratibor*. Berlin-Halense 1927; S. Wracławek (Krupa): *Dzieje Archiwum Miejskiego w Raciborzu*. „Rocznik Muzeum w Gliwicach" 1998, nr 13, s. 193–201; J. Czajkowska, S. Wracławek (Krupa): *Oddział w Raciborzu*. „Szkice Archiwalno-Historyczne" 1998, nr 1, s. 111–117; J. Czajkowska, S. Wracławek (Krupa): *Informator o zasobie Archiwum Państwowego w Katowicach Oddział w Raciborzu*. Katowice 1998.

2 Najstarszy dokument umieszczony w kopiarzu przywilejów miejskich zatwierdzonych przez cesarza Maksymiliana II w 1575 r., a wcześniej przez cesarza Ferdynanda I w 1558 r., pochodzi z roku 1267. Archiwum Państwowe w Katowicach Oddział w Raciborzu (dalej: AP Racibórz), zespół 12/10 Akta miasta Raciborza 1360–1944 (dalej: AmRac), sygn. 1.

3 K. Leib: *Alte Urkunden...*, s. 12.

4 Racibórz wraz z całym księstwem opolsko-raciborskim w latach 1532–1742 należał do Habsburgów. W 1574 r. panował Maksymilian II Habsburg (1527–1576), cesarz rzymski, król Węgier, Czech i Chorwacji.

5 Możliwe, że informacja odnosi się do Zygmunta Cebrowskiego, którego ojciec Kazimierz w połowie XVI w. zamieszkał w Łowiczu. Zygmunt Cebrowski w 1572 r. rozpoczął studia na Akademii Krakowskiej, którą ukończył w 1578 r. w stopniu bakałarza. A.K. Cebrowski: *Roczniki miasta Łowicza pisane w latach 1648–1659*. Łowicz 1937, s. 14.

6 Ceber – wieś w Polsce położona w województwie świętokrzyskim, w powiecie staszowskim, w gminie Bogoria.

7 W zespole Akta miasta Raciborza przechowywanych jest 20 dokumentów datowanych na lata 1360–1574, czyli okres przed pożarem, ale część z nich dotyczy okolicznych wsi, a obecnie dzielnic miasta. AP Racibórz, AmRac, sygn. 6-18, 60-64, 69-70.

je okoliczni nicponie („böse", Buben)[8]. Po pożarze miasto wysłało swoich przedstawicieli – Pawła Nitschmana z Opawy i Jarosława Dubrownego z Raciborza – do cesarza. Delegaci poinformowali o sytuacji i wystąpili z licznymi prośbami o pomoc, m.in. z prośbą, aby znajdujący się w Komorze Śląskiej zbiór dokumentów miasta Raciborza, uwierzytelniony przez cesarza Ferdynanda I w 1558 roku, ponownie potwierdził[9]. Maksymilian II uczynił to 25 czerwca 1575 roku w Pradze[10]. Obawa przed zaprzepaszczeniem cennych dla miasta akt nadal jednak była tak silna, że w 1665 roku kapituła kościoła Najświętszej Marii Panny w Raciborzu zatwierdziła sporządzony przez Andrzeja Sendeciusa, notariusza i kanonika, kopiarz dokumentów miasta Raciborza zawierający odpisy 31 przywilejów miejskich z lat 1267–1665. Kopiarz ten, podpisany przez wszystkich członków kapituły, został umieszczony 14 maja 1700 roku w gałce wieży tego kościoła[11]. Kiedy 27 stycznia 1774 roku hełm wieży runął, z gałki wyjęto ów kopiarz i włączono do zbioru dokumentów miejskich, trzymanych w skrzyniach, szafach czy wręcz w różnych pomieszczeniach ratusza[12]. Dokumenty te nie były z pewnością uporządkowane ani tym bardziej opracowane.

Wiek XIX przyniósł na szerszą skalę zainteresowanie ideą ocalenia i zachowania dla przyszłych pokoleń historycznej dokumentacji i doprowadził do zmian w tym zakresie. Racibórz od czasu wojen śląskich stanowił część Prus, na terenie których w XIX wieku zorganizowano państwową służbę archiwalną. Po sekularyzacji w 1810 roku klasztorów w celu zabezpieczenia i uporządkowania zebranych w nich bogatych archiwaliów, a także dla dokumentów ze zniesionych urzędów utworzono we Wrocławiu Królewskie Śląskie Prowincjonalne Archiwum (Königliche Schlesische Provinzial Archiv zu Breslau), późniejsze Archiwum Państwowe. Do zasobu tego archiwum trafiły dokumenty z raciborskiej kolegiaty i znajdujących się w mieście klasztorów[13]. Po 1821 roku, kiedy najważniejsze prace nad zwiezionymi dokumentami zostały wykonane, archiwum podjęło akcję rejestracji zbiorów w archiwach niepaństwowych, w tym miejskich, ponieważ archiwalia miejskie jako własność gmin miejskich pozostawały poza zasięgiem państwowej służby archiwalnej, co utrudniało nadzór nad zasobem. W 1825 roku wszystkie miasta zostały zobligowane do sporządzenia wykazów swoich dokumentów i przesłania ich do Wrocławia. Wśród miast, które wywiązały się z tego zobowiązania, był i Racibórz[14]. Spis się nie zachował i nie można obecnie ustalić, jakie archiwalia przechowywane były w tutejszym ratuszu. Kilkadziesiąt lat później, zgodnie z ordynacją miejską z 30 maja 1853 roku, pruskie miasta zostały zobowiązane do zorganizowania archiwów miejskich i przechowywania w nich ważnych dla nich dokumentów o znaczeniu historycznym, dla których należało sporządzić inwentarze. Jeżeli władze miasta nie byłyby w stanie zapewnić odpowiednich warunków przechowywania, mogły przekazać akta do archiwum państwowego. Nie mogły natomiast ich sprzedawać bez zgody władz państwowych[15]. Niestety żadne informacje na temat działań na terenie Raciborza dotyczących uporządkowania archiwaliów się nie zachowały.

W połowie XIX wieku raciborskim zbiorem zainteresował się ksiądz dr Augustyn Weltzel, proboszcz w Tworkowie i historyk. Pisząc monografię miasta Raciborza, postanowił oprzeć ją na niewykorzystanym dotąd w pracach naukowych materiale źródłowym. Zawdzięczamy mu pierwszą rzetelną informację o archiwaliach miejskich, które przechowywane były w ratuszu znajdującym się już w nowym budynku na wschodniej stronie rynku blisko kościoła Dominikanów[16]. Miasto posiadało dwa już wspomniane poszyty pergaminowe zawierające przywileje miejskie oraz 50 innych dokumentów pergaminowych w językach: łacińskim, czeskim i niemieckim. Jak pisał Weltzel, w archiwum znajdował się też bliżej nieokreślony zbiór akt o wartości historycznej[17]. Praca Weltzela napisana w dużej mierze na bazie tego materiału stała się fundamentem naszej wiedzy o dawnym Raciborzu i ma wartość źródłową, jako że akta, z których czerpał informacje, w większości uległy zniszczeniu na skutek przeróżnych kataklizmów dziejowych.

Początek XX wieku przyniósł korzystne zmiany – zaczęto organizować archiwa miejskie oraz rozpoczęto starania o zatrudnianie odpowiedniego, wykształconego personelu, będącego w stanie zabezpieczyć, opracować i udostępnić przechowywany materiał archiwalny. Proces ten jednak postępował powoli. Długo nie było to jeszcze archiwum w obecnym tego słowa znaczeniu, czyli urząd administracyjny czy komórka organizacyjna instytucji powołana wyłącznie w celu ochrony materiałów archiwalnych. Na przykład w Raciborzu całe działanie ograniczyło się początkowo do tego, że urzędnik magistratu Karl Leib zebrał rozproszone dotąd dokumenty i akta w jednym miejscu[18].

Pod koniec XIX wieku archiwiści niemieccy zaczęli spotykać się w ramach cyklicznych zjazdów, umożliwiających wymianę doświadczeń. Na XIII Zjeździe Archiwistów Niemieckich we Wrocławiu 4 sierpnia 1913 roku dr Ezechiel Zivier, archiwista książąt pszczyńskich i redaktor wydawanego w Katowicach czasopisma „Oberschlesien", przedstawił referat na temat górnośląskich archiwów i archiwaliów. Zbierając materiały do referatu, rozsyłał ankiety do archiwów rodowych i miejskich, a także osobiście wykonywał kwerendy[19]. Opisując archiwum raciborskie, ocenił, że posiada ono duży zbiór dokumentów, który obejmuje: 74 dokumenty pergaminowe z lat 1360–1733, kopiarz zawierający wszystkie przywileje miejskie z lat 1267–1558, a potwierdzone przez cesarza Maksymiliana II w 1575 roku, poza tym urbarz miasta i zamku raciborskiego z 1532 roku oraz urbarz wsi Studzienna z 1603 roku. Wśród dokumentów pergaminowych znajdowały się także dokumenty cechowe, poza tym w archiwum miejskim przechowywano 300 jednostek aktowych od 1640 roku do XIX wieku włącznie[20]. Pod koniec sierpnia 1913 roku magistrat miasta Raciborza zaproponował doktorowi Zivierowi tłumaczenie na język niemiecki będących w posiadaniu miasta bądź cechów dokumentów w języku czeskim. W razie gdyby nie chciał się podjąć tego zadania, proszono go o wskazanie innej odpowiedniej osoby. Zivier zgodził się wykonać te pracę, jeżeli dokumenty zostaną wysłane do Pszczyny oraz otrzyma wynagrodzenie wynoszące 20–40 marek

---

8 A. Weltzel: *Geschichte der Stadt Ratibor.* Ratibor 1861, s. 133–134; AP Racibórz, AmRac, sygn. 77 – Kurt Kudla: *Die Stadt Ratibor ihr Ursprung und ihre weitere Entwicklung bis zur Gegenwart.* Teil I, mps bez daty, s. 75–76.

9 AP Racibórz, AmRac, sygn. 77, s. 134–135.

10 AP Racibórz, AmRac, sygn. 1. W późniejszym okresie miasto otrzymywało jeszcze kilkakrotnie potwierdzenie swoich przywilejów przez kolejnych władców. Wszystkie te dokumenty przechowywane były w archiwum miejskim, a obecnie w Archiwum Państwowym w Katowicach Oddział w Raciborzu. AP Racibórz, AmRac, sygn. 2, 3, 4.

11 AP Racibórz, AmRac, sygn. 5.

12 AP Racibórz, AmRac, sygn. 75 – K. Kudla: *Das Ratiborer Stadtarchiv*, mps bez daty, s. 4; A. Weltzel: *Geschichte...*, s. 236.

13 A. Staszków: *Losy dokumentów pergaminowych na Górnym Śląsku od końca XVIII wieku do 1945 roku.* „Archeion" 1998, nr 99, s. 77.

14 Archiwum Państwowe w Katowicach (dalej: AP Katowice), zespół 12/645 Akta miasta Bytomia 1412–1580, 1742–1945, sygn. 5462, k. 18.

15 „Gesetzsammlung für die Königlichen Preußischen Staaten" 1853, Nr 3763, *Städte-Ordnung für die sechs Provinzen der Preußischen Monarchie. Vom 30. Mai 1853*, § 27, 37, 50 ust. 2, 56 ust. 7.

16 AP Racibórz, AmRac, sygn. 77, K. Kudla – *Die Stadt Ratibor ihr Ursprung und ihre weiter Entwicklung bis zur Gegenwart.* Teil I, s. 75–76.

17 A. Weltzel: *Geschichte...*, s. IV.

18 AP Racibórz, AmRac, sygn. 80c.

19 B. Kalinowska-Wójcik: *Między Wschodem i Zachodem. Ezechiel Zivier (1868–1925). Historyk i archiwista*. Katowice 2015, s. 152–155.

20 E. Zivier: *Oberschlesische Archive und Archivalien.* „Oberschlesien" Jg. 12, 1913, Heft 6, s. 300.

za każdy z nich, w zależności od skali problemów przy tłumaczeniu. Kiedy jednak magistrat zwrócił się do cechów z prośbą o podanie informacji o posiadanych przez nie dokumentach w języku czeskim, a jednocześnie zaznaczył, że same będą musiały ponosić koszty tłumaczenia, cechy miasta Raciborza bądź nie przyznawały się do posiadania takowych, bądź wręcz uznawały cenę podaną przez Ziviera za wygórowaną. Liczbę dokumentów w języku czeskim przechowywanych w archiwum miejskim oceniono na około 30, ale po przeanalizowaniu sytuacji uznano, że nie ma konieczności tłumaczenia ich, bowiem zawartość każdego z tych dokumentów w postaci krótkiej notatki w języku niemieckim znajduje się w istniejącym już wykazie. Taką też informację i ostateczną odpowiedź wysłano Zivierowi[21].

Rok później rozpoczęła się I wojna światowa, a po jej zakończeniu część Górnego Śląska – w wyniku plebiscytu i powstań śląskich – znalazła się w granicach odrodzonej Polski. Sam Racibórz pozostał po stronie niemieckiej, ale granica przebiegała bardzo blisko. Na przykład wieś Brzezie, obecnie stanowiąca część miasta, położona była już po stronie polskiej.

Archiwum miejskim nadal opiekował się Karl Leib wraz ze swym zastępcą Kurtem Kudlą, który zajmował się także biblioteką magistracką[22]. W 1927 roku Leib w pracy zbiorowej o Raciborzu zamieścił artykuł na temat archiwaliów odnoszących się do dziejów miasta, w którym próbował opisać także miejsca przechowywania dokumentów, wskazując Petersburg, Londyn, Opawę i Wrocław. Na terenie miasta archiwalia, według informacji podanych przez Leiba, przechowywała (oprócz magistratu) Komora Książęca, parafia św. Mikołaja oraz cechy miasta Raciborza. Zasób archiwum miejskiego Leib opisał nieco inaczej niż Zivier. Przechowywać miano w nim dwa kopiarze dokumentów (z lat 1267–1564 i 1267–1665), 68 dokumentów z lat 1313–1685, następnie 17 dotyczących nieruchomości miejskich z lat 1510–1689, 8 dotyczących wsi Brzezie z lat 1383–1683 oraz 7 dokumentów wsi Studzienna z lat 1360–1704. Różnice w porównaniu z danymi Ziviera (uwzględniającymi 74 pergaminy) odnoszą się do liczby zachowanych dokumentów (Leib prawie podwoił ich liczbę – do 102) oraz dat ich wystawienia (Leib wskazał dokument z roku 1313 jako najwcześniejszy). Z kolei urbarz księstwa opolsko-raciborskiego z 1532 roku (wykazywany przez Ziviera jako zasób archiwum miejskiego) znajdował się już wówczas we wrocławskim archiwum państwowym[23]. Na początku lat 30. XX wieku został także wydany informator o archiwach krajów europejskich. Z notatki dotyczącej Archiwum Miejskiego w Raciborzu można dowiedzieć się, że podlegało ono magistratowi, a w swoim zasobie posiadało 1345 sztuk akt dotyczących spraw miejskich od początku XVIII wieku, poza tym 65 dokumentów pergaminowych z lat 1313–1685, w tym kopiarz z 1665 roku, a także bliżej nieokreślony zbiór map i cennych przedmiotów oraz 503 woluminy książek[24].

W niemieckiej części Górnego Śląska okres 20-lecia międzywojennego był okresem wzmożonej działalności historyków, zwłaszcza w zakresie historiografii regionalnej. Wydawano licznie m.in. monografie miast i wsi. Naukowcy, pracując na materiale aktowym, zwracali uwagę na warunki jego przechowywania, stan opracowania i możliwości lokalowe archiwów dotyczące ułatwienia korzystania ze zbiorów. Miało to także wpływ na sytuację Archiwum Miejskiego w Raciborzu.

Dnia 1 kwietnia 1928 roku zostało ono połączone z biblioteką magistracką pod kierownictwem wspomnianego Kurta Kudly, który funkcję archiwisty pełnił odtąd nieprzerwanie

[21] AP Racibórz, AmRac, sygn. 80a, s. 1–19.

[22] AP Racibórz, AmRac, sygn. 120, s. 84 – Einrichtung eines Mieteinigungssamt.

[23] K. Leib: *Alte Urkunden* ..., s. 12–15.

[24] „Minerva-Handbuch". Hrsg. P. Wentzcke, Lüdtke. Berlin–Lipsk 1932, s. 291.

do stycznia 1945 roku[25]. Pomimo braku pomocnika, o którego zresztą wielokrotnie prosił, uporządkował on i opracował zebrany przez Karla Leiba zasób. Następnie sporządził szczegółowy inwentarz akt miejskich poprzedzony rozbudowanym wstępem, przedstawiając historię archiwaliów i metody, jakimi posłużył się, aby je opracować[26]. Kudla podzielił zasób na trzy zasadnicze grupy.

Pierwszą grupę – określaną jako (A) – stanowiły dwa kopiarze i 80 dokumentów pergaminowych z lat 1360–1714, które ułożone zostały w porządku chronologicznym[27]. Prawie wszystkie zostały odczytane i sporządzono dla nich regesty w języku niemieckim. Te dokumenty, dla których istniały owe regesty, umieścił raciborski archiwista w swoim inwentarzu, grupując je tam w porządku rzeczowo-chronologicznym, ale z zaznaczeniem ich właściwych numerów według spisu dokumentów.

Drugą grupę zasobu – oznaczoną jako (B) – stanowiły akta w liczbie 1633 sztuki. Ułożone one były, w ogólnych zarysach, zgodnie z zaleceniami Rejencji Opolskiej z 23 czerwca 1861 roku z uwzględnieniem zmian wprowadzonych po I wojnie światowej. Do tego układu starano się w miarę możliwości dopasować wszystkie akta niezależnie od epoki, z jakiej pochodziły. System ten miał ułatwić w przyszłości klasyfikowanie następnych partii akt przejmowanych z kolejnych komórek urzędu miejskiego. Akta podzielone zostały na 12 grup:

I zarząd miejski (Hauptverwaltung) – akta z lat 1584–1931, zawierające przede wszystkim sprawy statystyczne, organizacyjne, zarządzenia, sprawy związane z rozwojem rzemiosła i handlu,

II sprawy policji (Polizeiwesen) z lat 1721–1923,

III sprawy budowlane (Bauwesen) z lat 1708–1920,

IV akta zakładów należących do miasta (Betriebe) z lat 1609–1919,

V szkolnictwo (Schulwesen) z lat 1747–1923,

VI ubezpieczenia (Versicherungswesen) z lat 1751–1904,

VII opieka społeczna (Wohlfahrstwesen) z lat 1766–1922,

VIII sprawy finansowe (Finanzwesen) z lat 1571–1920,

IX zdrowotność (Gesundheitswesen) z lat 1811–1920,

X wojsko i sprawy wojenne (Heeres und Kriegswesen) z lat 1759–1923,

XI szczegółowe sprawy historyczne (Besondere geschichtliche Sachen) z lat (1164) 1700–1922, m.in. w tej grupie znajdowały się akta zawierające konsygnacje wszystkich przywilejów miejskich obejmujących okres od 1164 do 1700 roku,

XII sprawy różne (Verschiedenes) – akta z lat 1715–1909, których nie można było zakwalifikować do żadnej z wymienionych grup, m.in. były to akta związane z rozwojem górnictwa na terenie Raciborza w latach 1754–1909.

W swojej pracy Kudla zaprezentował tylko te archiwalia, które według niego mogły wzbudzić zainteresowanie korzystających, ale jego ambicją było sporządzenie w przyszłości pełnego inwentarza zasobu aktowego archiwum miejskiego z podaniem nie tylko tytułu jednostki, ale i z opisem zawartości każdej nich.

Trzecią część zasobu (C) stanowiły książki (177 woluminów), zdjęcia, mapy oraz niewielki zbiór zabytkowych przedmiotów. Najstarsza z książek pochodziła z 1699 roku[28]. Mapy – w ilości 13 sztuk – dotyczyły tylko Śląska i pochodziły z lat 1561–1808. Zabytkowe przedmioty w większości znajdowały się w Muzeum Regionalnym w Raciborzu, gdzie były wysta-

[25] AP Racibórz, AmRac, sygn. 75, s. 2.

[26] AP Racibórz, AmRac, sygn. 75.

[27] W spisie brak informacji na temat dokumentu z roku 1313, nie wspominał o nim także E. Zivier. Wydaje się więc, że K. Leib popełnił pomyłkę w datowaniu dokumentów.

[28] H. Grotius: *De iure belli ac pacis, libri tres*. [b.m.w.] 1699.

wione, a mianowicie: dwa srebrne łańcuchy z zawieszonymi na nich wyobrażeniami herbu miejskiego z początku XIX wieku, bogato zdobiony pozłacany srebrny kielich, żeliwny krzyż i takież lichtarze oraz złote monety.

Kudla nie zakończył swojej działalności na opracowaniu inwentarza, ale wykorzystał posiadany materiał do licznych prac na temat miasta, w tym także szczegółowo opisujących akta pod kątem ich przydatności do określonych tematów naukowych (m.in. obecności Żydów w historii Raciborza)[29]. Wszystkie te prace pozostały w rękopisie i znajdują się obecnie w zasobie Oddziału w Raciborzu[30].

Dokumenty cechowe zostały częściowo przejęte i zabezpieczone w muzeum. Interesował się nimi opiekun archiwalny działający na terenie Raciborza, nauczyciel Georg Hyckel[31]. Sporządził ich wykazy i przesłał je do Archiwum Państwowego we Wrocławiu. Dążył do tego, aby dokumenty te – gdy warunki lokalowe pozwolą – zostały przejęte przez archiwum miejskie[32]. Problem powracał w korespondencji jeszcze w roku 1942, ale z powodu wojny nie znalazł rozwiązania. Hyckel prowadził także rozeznanie w terenie, kto z mieszkańców posiada materiały archiwalne. W 1938 roku poinformował Archiwum Państwowe we Wrocławiu, że takowe znajdują się w posiadaniu raciborskiego przemysłowca Lothara Schlesingera, którego zmuszono wkrótce do sprzedania majątku. Udało się mu potem wyemigrować z Niemiec do Brazylii. Przed wyjazdem akta przekazał do Archiwum Miejskiego[33].

W celu utworzenia w mieście wzorowej placówki archiwalnej zatrudniono w 1939 roku wykształconego archiwistę dr Schmidta[34]. Kudla nadal pozostał pracownikiem archiwum. Przygotowano także plany przemieszczenia archiwaliów do osobnego budynku, aby zapewnić nie tylko miejsce dla akt, ale i dla biur, ponieważ chciano połączyć archiwum z biblioteką magistracką oraz publiczną[35]. Niestety wszystkim tym zamierzeniom kres położył wybuch II wojny światowej i powołanie dr. Schmidta do wojska. W grudniu 1943 roku Archiwum Państwowe w Katowicach przesłało do burmistrza miasta ankietę zawierającą wiele pytań w sprawie warunków zabezpieczenia dokumentów miejskich przed zniszczeniem. Z odpowiedzi przesłanej przez magistrat raciborski wynika, że postarano się o możliwie najlepsze warunki dla akt. Książki, gazety i inne czasopisma umieszczono na trzecim piętrze w biurach domu należącego do miasta, na rynku. Akta zostały umieszczone częściowo na wysokim parterze ratusza w dawnym skarbcu miejskiej kasy oszczędności, tam też znalazły się zamknięte w żelaznych skrzyniach dokumenty pergaminowe, a częściowo akta umieszczono w oficynie ratusza w dawnej celi więziennej, która miała szczególnie silne ściany i stropy. Wszystkie budynki, w których znalazły się archiwalia, zostały dodatkowo zabezpieczone na

[29] K. Kudla: *Das Judenwesen u.a. im Ratiborer Gebiet. Eine Geschichte. Eine geschichtliche, systematische Darstellung nach maßgeblich, archivalischen und behördlichen Unterlagen.* Ratibor 1941; tenże: *Die Stadt Ratibor ihr Ursprung und ihre weitere Entwicklung bis zur Gegenwart.* Teil I–III. Ratibor 1942; tenże: *Kreuz und quer durch Ratibor. Geschichtliche, kulturelle und wirtschaftliche Streifzüge.* [b.d.]; tenże: *Das Stadtbuch von Ratibor* [ok. 1941].

[30] AP Racibórz, AmRac, sygn. 76–80c.

[31] A. Staszków: *Archiwalia, zbiory biblioteczne i muzealne Górnego Śląska w latach 1939–1945. Sumariusz tematyczny do zespołów w Archiwum Państwowym w Katowicach Staatsarchiv Kattowitz, Archivberatungsstelle Oberschlesien Kattowitz*. Katowice 2007, s. 25–27; taż, *Archiwa prywatne w prowincji Górnego Śląska 1939–1945).* „Archeion" 1980, nr 71, s. 79. Instytucja poradnictwa archiwalnego została powołana przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w 1937 r. Powstała ona w celu rejestracji i zabezpieczania archiwaliów niepaństwowych. W terenie zajmowali się tym, pełniący tę funkcję społecznie, opiekunowie archiwalni.

[32] AP Katowice, zespół 12/138 Górnośląski Urząd Porad Archiwalnych w Katowicach [Archivberatungsstelle Oberschlesien Kattowitz] [1935] 1942–1945 (dalej: Archivberatungsstelle Kattowitz), sygn. 10, s. 124.

[33] AP Katowice, Archivberatungsstelle Kattowitz, sygn. 10, s. 120–133; P. Newerla: *Dzieje Raciborza i jego dzielnic*. Racibórz 2008, s. 149.

[34] W aktach brak imienia i innych danych mogących posłużyć do ustalenia bliższych informacji na temat tego archiwisty.

[35] AP Katowice, Archivberatungsstelle Kattowitz, sygn. 10, s. 99–100.

wypadek nalotów czy pożarów. W planach przewidziano także pomieszczenia zastępcze, gdyby konieczna była dalsza ewakuacja akt[36].

Należy jednak pamiętać, że poza archiwaliami władz miejskich na terenie Raciborza także inne instytucje przechowywały cenny zasób, którego zawartość badała państwowa służba archiwalna. Ustalono, że dokumenty cechowe przechowywane były w pancernych szafach w Muzeum Regionalnym oraz w sąsiadującym z nim budynku[37]. W latach 1943–1944 Archiwum Państwowe w Katowicach (Staatsarchiv Kattowitz) przejęło również akta dotyczące spraw polskich z lat 1905–1913 wytworzone przez Sąd Krajowy w Raciborzu (Landgericht Ratibor), m.in. dotyczące rozprzestrzeniania się polskości[38]. Ustalono także, że najcenniejsze archiwalia wytworzone przez Starostwo Powiatowe w Raciborzu (Landratsamt Ratibor), jeszcze przed 1939 rokiem trafiły do Archiwum Państwowego we Wrocławiu[39]. W sądach raciborskich przechowywane były akta gruntowe, testamenty i rejestr Żydów. Ten ostatni przejęto do Archiwum Państwowego w Katowicach[40]. Próbowano także zbadać zasób archiwum książąt raciborskich (umieszczony częściowo w Rudach Raciborskich, a częściowo w Raciborzu na ulicy Zamkowej). Archiwiści stwierdzili, że w 1939 roku książę raciborski Wiktor III[41] przekazał do Archiwum Państwowego we Wrocławiu 9 tomów ksiąg rachunkowych klasztoru cysterskiego w Rudach, jednak pozostała cenna dokumentacja (najprawdopodobniej z okresu od XVI wieku) pozostawała w jego gestii i nie była odpowiednio zabezpieczona, brakowało nawet ewidencji[42].

Tymczasem sytuacja na frontach II wojny światowej stawała się niekorzystna dla III Rzeszy. Należało się liczyć z możliwością zbliżenia się działań wojennych do granic Śląska. O ile akt instytucji państwowych nie zamierzano wywozić z miasta (chyba że do archiwum państwowego), o tyle w przypadku archiwaliów miejskich przygotowania do ewentualnej ewakuacji najcenniejszych z nich trwały już od 1942 roku. Dyrekcja Pruskich Archiwów Państwowych w Berlinie poleciła dyrektorom terenowych archiwów państwowych, aby w porozumieniu z lokalnymi władzami ustaliły miejsca relokacji materiałów archiwalnych usytuowane poza strefą bezpośrednich działań wojennych. W 1944 roku Komisarz Obrony Rzeszy przyznał pierwszeństwo ewakuacji zbiorów archiwalnych przy transportach kolejowych. Cała akcja prowadzona była w trybie tajnym, w związku z czym spisy ewakuowanych akt i korespondencja w tej sprawie nie zachowały się[43]. W styczniu 1945 roku najcenniejszy zbiór dokumentów został ewakuowany z Raciborza i trafił na teren Czechosłowacji[44]. Kurt Kudla dołączył do transportu swoje opracowania i spisy archiwaliów, słusznie licząc, że uzyskują dzięki temu szansę na ocalenie[45]. W mieście pozostały archiwalia instytucji państwowych i wymiaru spra-

[36] AP Katowice, Archivberatungsstelle Kattowitz, sygn. 8, s. 91; AP Katowice, zespół 12/137 Archiwum Państwowe w Katowicach [Staatsarchiv Kattowitz] [1931] 1939–1945 (dalej: Arch Kat), sygn. 198a, s. 108–110; AP Katowice, Arch Kat, sygn. 174, s. 77–78.

[37] AP Katowice, Archivberatungsstelle Kattowitz, sygn. 10, s. 99–100.

[38] AP Katowice, Arch Kat, sygn. 122, s. 105–106; akta zachowały się patrz: AP Katowice, zespół 18/10 Sąd Krajowy w Raciborzu [Landgericht Ratibor] [1876] 1879–1945, sygn. 69–88.

[39] AP Katowice, Arch Kat, sygn. 37, s. 1–49; AP Katowice, Arch Kat, sygn. 173, s. 552–553.

[40] AP Katowice, Arch Kat, sygn. 141b; AP Katowice, Arch Kat, sygn. 173, s. 552.

[41] Wiktor III Herzog von Ratibor, Fürst von Corvey (1879–1945), ostatni właściciel dóbr raciborskich w latach 1923–1945. A. Kuzio-Podrucki: *Hohenlohe w Europie, na Śląsku, w Katowicach.* Tarnowskie Góry 2012, s. 106–110.

[42] AP Katowice, Arch Kat, sygn. 173, s. 550–555; AP Katowice, Arch Kat, sygn. 229, s. 23–30.

[43] A. Staszków: *Archiwalia, zbiory biblioteczne i muzealne Górnego Śląska...*, s. 36–37.

[44] AP Katowice, Arch Kat, sygn. 280, s. 65–66; AP Katowice, zespół 12/485 Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Katowicach [1919–1938, 1945] 1946–1983 [2005] (dalej: WAP Kat), sygn. 110/I, s. 96–97.

[45] Archiwum Państwowe w Opolu (dalej: AP Opole), zespół 45/350 Archiwum Państwowe w Opolu [1948–1952] 1953–2001 (dalej: AP Opole), sygn. 445, s. 8.

wiedliwości, miejskie dokumenty inne niż pergaminowe, akta komory książęcej i dokumentacja znajdujących się na terenie miasta zakładów przemysłowych. Najgorszy los spotkał archiwalia miejskie, które w 1945 roku spłonęły wraz z ratuszem. Informacje te potwierdzili później przebywający jeszcze w roku 1946 na terenie miasta byli pracownicy magistratu, wśród których znalazły się zeznania niejakiego Auera[46]. Zeznał on dodatkowo, że osobiście konwojował w styczniu 1945 roku dokumenty miejskie do Czechosłowacji, jednak zanim ustalono wszystkie szczegóły, Auer wraz z innymi Niemcami opuścił miasto[47].

Przejście całego Górnego Śląska, w tym i Raciborza, pod administrację polską w 1945 roku otwiera nowy rozdział w dziejach raciborskich archiwaliów. W maju 1945 roku w mieście zaczęły funkcjonować polskie władze cywilne, stopniowo przejmując władzę z rąk komendantury sowieckiej. Działalność zainicjował Zarząd Miejski, a w nim Referat Kultury i Sztuki, którego tymczasowym kierownikiem został znany przedwojenny dziennikarz i historyk regionalista Franciszek Godula[48]. W 1946 roku Ministerstwo Ziem Odzyskanych wydało wytyczne w zakresie zabezpieczania archiwaliów na podległym sobie terenie[49], a w listopadzie tego roku Godula, po przeprowadzeniu rozpoznania w zakresie zniszczeń dóbr kultury na terenie miasta, przygotował preliminarz budżetowy swojego referatu. W preliminarzu napisał, że nie stwierdził na terenie miasta „ani jednego dokumentu [...] o historycznej wartości", jednocześnie wskazując, że „Ochrona zabytków jest pierwszą koniecznością w mieście tak zniszczonym jak Racibórz"[50]. W 1947 roku także prezydent miasta Paweł Lelonek poinformował Archiwum Państwowe w Katowicach, że nie odnaleziono dotąd żadnych archiwaliów miejskich. W posiadaniu Franciszka Goduli znajdowały się natomiast jakieś zeszyty zawierające spisy znajdujących się wcześniej w archiwum miejskim dokumentów, sporządzone przez Kurta Kudlę[51]. Informacja na temat braku dokumentów o charakterze archiwalnym na terenie miasta była jednak nieco przesadzona. Nie zachowały się co prawda akta z archiwum miejskiego, ale w budynkach na terenie Raciborza pozostały dokumenty sądowe sięgające XVI wieku i XIX-wieczne akta magistratu, głównie z wydziału budowlanego, a także akta innych instytucji, urzędów i zakładów przemysłowych.

Rada Ministrów uchwałą z 10 kwietnia 1947 roku nakazała służbie archiwalnej przejmować archiwa i akta poniemieckie[52], a wojewoda śląsko-dąbrowski Jerzy Ziętek rozesłał w czerwcu 1948 roku do podległych sobie instytucji pismo przypominające o konieczności stosowania się do wymienionych zarządzeń i zakazał niszczenia niemieckich akt, jednocześnie polecając kontaktowanie się w sprawach dokumentów sprzed 1945 roku z państwową placówką archiwalną w Katowicach[53].

Życie w mieście, tak jak i w kraju, powoli stabilizowało się w nowych warunkach ustrojowych. Sprawami archiwalnymi i całą dokumentacją o znaczeniu historycznym miała zająć się państwowa służba archiwalna działająca na szerszym obszarze i mająca większe uprawnienia niż te, jakimi dysponowało miasto. Dnia 21 lipca 1950 roku Minister Oświaty zarządził utworzenie oddziałów powiatowych dla wojewódzkich archiwów państwowych, które z kolei były podporządkowane Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych. Trzystopniową strukturę usankcjonował prawnie dekret o archiwach państwowych z 29 marca 1951 roku[54]. Dyrektor Wojewódzkiego Archiwum Państwowego (dalej WAP) w Katowicach dr Michał Antonów rozpoczął organizowanie archiwów na podległym sobie terenie, w tym w Raciborzu. Jak wynika ze sprawozdania z 1951 roku, akcja została zakończona w terminie, aczkolwiek placówki napotykały duże trudności w funkcjonowaniu z powodu braku telefonów, maszyn do pisania i niewystarczającej obsady[55].

Powiatowe Archiwum Państwowe (dalej PAP) w Raciborzu rozpoczęło działalność w sierpniu 1950 roku. Organizatorem i pierwszym kierownikiem został Franciszek Godula[56], a następnie w latach 1951–1958 placówkę prowadził Wiesław Wyglenda. Instytucja była częścią państwowej służby archiwalnej i do jej zadań należało gromadzenie, opracowywanie i udostępnianie materiałów archiwalnych wytworzonych i zgromadzonych na obszarze swojej właściwości działania. Biura i magazyny umieszczono na zamku piastowskim na Ostrogu. Początkowo terenem działania raciborskiej placówki archiwalnej, podporządkowanej WAP w Katowicach, był obszar czterech powiatów: raciborskiego, rybnickiego, głubczyckiego i kozielskiego. W 1952 roku powiat rybnicki został wyłączony z właściwości działania tej placówki i włączony do obszaru nadzorowanego przez PAP w Pszczynie[57].

Podstawowym zadaniem stał się, prowadzony od 1951 roku, nadzór nad stanem i sposobem przechowywania i udostępniania materiałów archiwalnych w składnicach akt, a także nad ich prawidłowym brakowaniem, porządkowaniem i przekazywaniem do archiwów państwowych. W pierwszej kolejności, w roku 1951, zabezpieczono dokumenty przechowywane w niezniszczonych budynkach sądowych, w piwnicy i na strychu. Odnaleziono spuściznę aktową Sądu Krajowego (Landgericht Ratibor), Prokuratury Krajowej (Staatsanwaltschaft Ratibor) oraz Sądu Obwodowego (Amtsgericht Ratibor), oczywiście w stanie nieuporządkowanym. Do archiwum trafiło siedem ciężarówek akt (transport zdobyty po wielu zabiegach), które następnie rozsegregowywano i rozlokowywano na regałach[58], a po sporządzeniu ewidencji włączono do zasobu[59].

Także w roku 1951 roku odnaleziono materiały archiwalne Komory Książęcej Zamku w Raciborzu[60]. Komora (utworzona 27 września 1820 roku) zarządzała dobrami górnośląskimi

---

[46] W książce adresowej miasta Raciborza z 1926 r. występuje Alfred Auer, niższy urzędnik w magistracie. https://adressbuecher.genealogy.net/addressbook/579.

[47] AP Katowice, WAP Kat, sygn. 110/I, s. 96–97; AP Opole, AP Opole, sygn. 445, s. 34.

[48] Franciszek Godula (1880–1950), dziennikarz, badacz dziejów Śląska. Syn kołodzieja ze wsi Babice (pow. raciborski). Pracował w drukarni „Nowin Raciborskich", w 1905 r. przeniesiony do centrali wydawniczej w Bytomiu. W Bytomiu pracował do 1926 r., po czym do kwietnia 1939 r. pracował w Zjednoczonym Wydawnictwie Gazet w Katowicach jako redaktor. Od kwietnia do września 1939 r. był referentem do spraw społecznych Rudzkiego Gwarectwa Węglowego. W 1945 r. pracował w redakcji „Gościa Niedzielnego". W maju 1946 r. zamieszkał w Raciborzu, gdzie podjął pracę w Zarządzie Miejskim, następnie do sierpnia 1950 r. kierował administracją „Nowin Opolskich", a po ich likwidacji powierzono mu kierownictwo Powiatowego Archiwum Państwowego w Raciborzu. Członek senior Związku Zawodowego Dziennikarzy RP. Zmarł nagle 30 grudnia 1950 r. A. Śnieżko: *Godula Franciszek*. [W:] *Polski słownik biograficzny*. T. VIII. Wrocław–Kraków–Warszawa 1959–1960, s. 192; *Syn kołodzieja*. „Gość Niedzielny" 1951, nr 4.

[49] Dziennik Urzędowy Ministerstwa Ziem Odzyskanych 1946, nr 5, poz. 61, okólnik nr 50 z 18 maja 1946 r.

[50] AP Racibórz, zespół 18/23 Zarząd Miejski i Miejska Rada Narodowa w Raciborzu 1945–1950 (dalej: ZM i MRN Rac), sygn. 511, s. 4a.

[51] AP Katowice, WAP Kat, sygn. 110/I, s. 96–97.

[52] Monitor Polski 1947, nr 69, poz. 466, *Uchwała o przejmowaniu przez państwową służbę archiwalną archiwów i akt poniemieckich na Ziemiach Odzyskanych i obszarze byłego w.m. Gdańska.*

[53] AP Racibórz, ZM i MRN Rac, sygn. 90 – pismo nr O/Org.36/2/48 wojewody śląsko-dąbrowskiego dotyczące zabezpieczenia archiwaliów na Ziemiach Odzyskanych z 22 czerwca 1948 r.

[54] Dziennik Ustaw 1951, nr 19, poz. 149.

[55] T. Hajewski: *Przemiany organizacyjne Archiwum Państwowego w Katowicach 1945–2012).* [W:] *Archiwum w regionie. Region w Archiwum. 80 lat Archiwum Państwowego w Katowicach 1932–2012.* Red. B. Kalinowska-Wójcik. Katowice 2012, s. 66.

[56] AP Katowice, Dział Kadr, Teczka personalna Franciszka Goduli – umowa o pracę z 25 sierpnia 1950 r.

[57] AP Racibórz, zespół 18/51 Powiatowe Archiwum Państwowe w Raciborzu [1949]1950–1975 (dalej: PAP Racibórz), sygn. 3, s. 15 – pismo WAP Katowice do PAP Racibórz z 30 czerwca 1952 r.

[58] AP Katowice, WAP Kat, sygn. 85/I.

[59] Księga Nabytków Oddziału w Raciborzu Archiwum Państwowego w Katowicach, nr 1/1952, 4/1953.

[60] AP Racibórz, zespół 18/16 Komora Książęca Zamku w Raciborzu 1701–1938, 7967 j.a., 68,52 m.b.

skimi książąt raciborskich. W ich skład wchodziły fideikomisy: Racibórz, Rudy, Sośnicowice, Zębowice i dobra allodialne (łącznie 33.393 ha)[61]. Archiwum Komory przechowywane było w Raciborzu na ulicy Zamkowej[62], a przed nadejściem frontu, z końcem 1944 roku, przeniesiono je do dworku myśliwskiego na terenie Łężczoka (obecnie rezerwat przyrody, a do 1945 roku własność książąt raciborskich), daleko od głównych dróg. Dzięki temu większość akt ocalała, choć długo przyjmowano za pewnik, że zostały zniszczone w czasie wojny. O tym, że jest inaczej, poinformował Archiwum jeden z pracowników Nadleśnictwa w Kuźni Raciborskiej[63]. We wstępie do inwentarza zespołu Wiesław Wyglenda napisał: „[...] po uruchomieniu PAP w Raciborzu w r. 1951 obecny Kier. PAP ob. Wyglenda dowiedział się przypadkowo od jednego z prac. w Nadleśnictwie Kuźnia Raciborska, że w Łęższczoku znajduje się masa starych akt. [...] W kwietniu 1952 r. akta zostały przewiezione furmankami Nadleśnictwa i od tego czasu znajdują się w PAP w Raciborzu". Wyglenda oszacował stan strat w ogólnej liczbie dokumentacji Komory na około 20%, co miało wynikać z faktu, że „[...] nie ma żadnych spisów, rejestrów czy repertoriów, dokładny stan zachowania się akt nie da się stwierdzić, jednak wg sekcji i półek, wg których akta były gromadzone, można przyjąć, że co najmniej 80% akt zachowało się, bo luki nie są zbyt wielkie"[64]. Po sporządzeniu spisu w 1954 roku zespół włączono do zasobu[65].

O znaczeniu zespołu Komora Książęca Zamku w Raciborzu dla poznania dziejów ziemi raciborskiej mogą świadczyć przeprowadzone w ostatnim czasie kwerendy archiwalne dwóch historyków i badaczy. Ksiądz Grzegorz Kublin, postulator procesu beatyfikacyjnego świątobliwej Eufemii (Ofki), księżnej piastowskiej, przygotowując materiały do procesu beatyfikacyjnego Piastówny bazował m.in. na odpisach dokumentów donacyjnych na rzecz klasztoru dominikanek raciborskich zachowanych w Komorze Książęcej. Inny znany raciborski historyk dr Norberta Mika odnalazł w zasobie Komory niepublikowaną wcześniej kronikę miasta Raciborza opisującą dzieje miasta od 1163 aż do 1822 roku[66], której autorem miał być historyk i dyrektor Archiwum Prowincji Śląskiej we Wrocławiu Gustaw Adolf Stenzel (1792–1854)[67].

W wyniku opisywanych działań zabezpieczających w sierpniu 1952 roku zasób PAP w Raciborzu obejmował 6 zespołów, liczących łącznie 237,85 m.b., na które składały się akta wymiaru sprawiedliwości i Komory Książęcej Zamku w Raciborzu[68]. Ustalono także, że w piwnicy siedziby władz miejskich znajdują się 2 m.b. akt miejskich, wstępnie ocenionych na okres od XIX wieku do 1944 roku, które oczywiście zdecydowano się przejąć[69]. W 1953 roku, po wyodrębnieniu województwa opolskiego[70], raciborskie archiwum zostało podporządkowane Wojewódzkiemu Archiwum Państwowemu w Opolu, jednak zakres działania

[61] A. Kuzio-Podrucki: *Hohenlohe...*, s. 106–110; Z. Jedynak, Z. Kiereś: *Wielkie rody, wielka własność. Materiały do dziejów wielkiej własności ziemskiej na pruskim Górnym Śląsku 1742–1922 w zasobie Archiwum Państwowego w Katowicach*. Katowice 2006, s. 38–40.

[62] AP Katowice, Arch Kat, sygn. 173, s. 550–555; AP Katowice, Arch Kat, sygn. 229, s. 23–29.

[63] AP Katowice, WAP Kat, sygn. 85/I, s. 21–26.

[64] Inwentarz zespołu 18/16 Komora Książęca Zamku w Raciborzu [Herzogliche Kammer zu Schloss Ratibor] 1701–1938 (dalej: Kom Rac) wraz ze wstępem, autor Wiesław Wyglenda, Racibórz, 1954 r.

[65] Księga Nabytków Oddziału w Raciborzu Archiwum Państwowego w Katowicach, nr 7/1954.

[66] AP Racibórz, Kom Rac, sygn. 2426.

[67] K. Langer: *Komora Książęca Zamku w Raciborzu i powojenne odkrycie zaginionych archiwaliów*, mps 2016, s. 5.

[68] AP Katowice, WAP Kat, sygn. 85/I, s. 28–29.

[69] AP Katowice, WAP Kat, sygn. 85/I, s. 31–32.

[70] Województwo opolskie utworzono na mocy ustawy z 28 czerwca 1950 r. o zmianach podziału administracyjnego państwa – Dziennik Ustaw 1950, nr 28, poz. 255.

pozostał niezmieniony. W latach 1956–1957 do zasobu PAP w Raciborzu ostatecznie trafiły akta miejskie (bez pergaminów) z lat 1763–1943 w ilości 396 j.a., po czym przekazano je do WAP w Opolu[71]. W latach 60. po raz pierwszy do zasobu zaczęły trafiać materiały wytworzone po 1945 roku.

W miarę możliwości zgromadzoną dokumentację udostępniano zarówno w formie bezpośredniej w pracowni naukowej, jak i pośredniej, m.in. poprzez kwerendy, a także poprzez akcję popularyzacyjną, mającą na celu zapoznanie szerszej publiczności z przechowywanymi zasobami. Początkowo korzystanie z zasobu było bardzo ograniczone, gdyż ogromna większość ocalałych z zawieruchy wojennej archiwaliów wymagała uporządkowania i zinwentaryzowania. W pierwszym okresie poważnym utrudnieniem w zakresie udostępniania w powiatowych archiwach państwowych była także ich jednoosobowa obsada, co powodowało, że w czasie urlopu, choroby i wyjazdów w teren archiwisty nie było możliwości korzystania z akt[72]. Pracownie naukowe odwiedzali głównie historycy, ale z biegiem lat dołączyli do nich również studenci oraz bibliotekarze i muzealnicy, historycy sztuki, nauczyciele i regionaliści, a także genealodzy amatorzy. Inną formą popularyzacji Archiwum była i jest działalność edukacyjna. We wszystkich placówkach terenowych organizuje się pokazy ciekawych dokumentów i pogadanki dla wycieczek (głównie szkolnych) w celu zapoznania z zasobem archiwalnym i warunkami pracy w archiwach.

W 1960 roku kierownikiem placówki został, pochodzący z Wielkopolski, mgr Józef Szukałowski (wcześniej kierownik PAP w Zawierciu i Będzinie). Do dyspozycji miał lokal nadal mieszczący się na zamku, składający się z biura (gdzie znajdowała się stała wystawa archiwalna *Polskość Śląska*) i pięciu pomieszczeń magazynowych. Placówka otrzymała również dodatkowe regały metalowe na akta do tej pory leżące w stosach na ziemi. Podczas wizytacji w 1965 roku uznano, że pomieszczenia archiwalne – i cały zamek – wymagają remontu. Jednak za stwierdzeniami nie poszły czyny, jedynie rok później raciborskie archiwum otrzymało dodatkowe trzy pokoje, można więc było zorganizować kancelarię i pracownię naukową. W placówce znajdowało się już 66 zespołów. Jak zwykle duże problemy sprawiało przedpole archiwalne (nadzorem objęto 95 składnic akt), gdyż akta nie były na ogół porządkowane, a zalecenia pokontrolne często ignorowano, ponieważ instytucje nie uważały spraw archiwalnych za ważne w swojej działalności[73].

Nadal poza granicami kraju pozostawały najcenniejsze dokumenty miejskie. Władze archiwalne wiedziały już, że prawdopodobnie przetrwały one wojnę i znajdują się na terenie Czechosłowacji. 7 września 1957 roku Minister Kultury i Sztuki powołał komisję do spraw rewindykacji mienia kulturalnego i archiwalnego miedzy Polską a Czechosłowacją. W styczniu 1958 roku prace zakończono i ustalono, że przekazanie archiwaliów odbędzie się w Muzeum w Cieszynie. Protokół przekazania obie strony podpisały w Warszawie 29 września 1962 roku, a w grudniu tego roku dokumenty trafiły na polską ziemię. Wśród nich znajdowało się 17 pergaminów z lat 1564–1613 z zasobu dawnego Archiwum Miejskiego w Raciborzu[74]. Jak się okazało, nie było to jednak wszystko, co ocalało z zasobu dawnego Archiwum Miejskiego. W 1974 roku Naczelny Dyrektor Archiwów Państwowych poinformował, że – powołując się na zasadę pertynencji, czyli przynależności terytorialnej archi-

[71] Księga Nabytków Oddziału w Raciborzu Archiwum Państwowego w Katowicach, nr 9/1956, 11/1957; Pismo Archiwum Państwowego w Opolu do AP Katowice z dnia 21 kwietnia 1995 r., znak 603-1/95.

[72] M. Antonów*: Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Katowicach w latach 1949–1955*. „Śląski Kwartalnik Historyczny »Sobótka«" 1956, nr 11, s. 504.

[73] AP Racibórz, PAP Racibórz, sygn. 58 – protokoły z wizytacji PAP w Raciborzu z lat 1961–1969.

[74] AP Katowice, WAP Kat, sygn. 88/II, s. 26, 97, 103; Księga Nabytków Archiwum Państwowego w Opolu, nr 486/1963.

waliów – podjęto dalsze wysiłki w celu odzyskania archiwaliów wywiezionych poza granice kraju[75]. W rezultacie tych działań Archiwum Państwowe w Pradze (Státni ústředni archiv w Praze) wyodrębniło ze swojego zasobu akta miasta Raciborza z lat 1360–1942 i w sierpniu 1976 roku w punkcie granicznym w Chałupkach dyrektor WAP w Opolu dr Ryszard Dermin odebrał archiwalia, na które składały się: dokumenty pergaminowe i papierowe (67 j.a.), 3 poszyty aktowe obejmujące lata 1722–1938 dotyczące przywilejów, herbów, pieczęci urzędowych miasta Raciborza, a także rękopisy i maszynopisy autorstwa Kurta Kudly oraz książki o Raciborzu autorstwa Augustyna Weltzela i Karla Leiba (łącznie 78 j.a.)[76]. Materiały trafiły do zasobu Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Opolu[77]. Wcześniej, w 1968 roku, Muzeum w Raciborzu przekazało do zasobu PAP statut cechu powroźników z 1662 roku oraz dokument pergaminowy z 1685 roku[78]. Niestety nie wiadomo, w jaki sposób Muzeum weszło w ich posiadanie, skoro w pierwszych powojennych latach Franciszek Godula raportował, że tego typu dokumentacji nie ma na terenie miasta.

W 1975 roku miasto Racibórz włączono do województwa katowickiego, a zarządzenie Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki z 21 stycznia 1976 roku oraz zarządzenie Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z dnia 31 stycznia 1976 roku wprowadziło zreformowaną strukturę archiwalną, która weszła w życie 1 lutego tego roku. W miejsce archiwów powiatowych utworzono oddziały archiwów wojewódzkich bądź ekspozytury, czyli same pomieszczenia magazynowe z minimalną obsadą personalną i ograniczonymi zadaniami w zakresie opieki nad państwowym zasobem archiwalnym[79].

W wyniku zmian granic województw WAP w Katowicach przejęło archiwum w Raciborzu od WAP w Opolu. Placówka otrzymała status ekspozytury. Jednak w listopadzie 1979 roku dyrektor Adam Kałuża zwrócił się do Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych o przekształcenie ekspozytur w oddziały, argumentując, że „w naszych warunkach te ekspozytury posiadają zasób starszy i większy niż niejedno z nowo powstałych archiwów wojewódzkich". Co więcej, placówki „od 20 lat prowadzą bardzo ożywioną działalność naukową, społeczno-polityczną i kulturalną w swoim środowisku. Nadanie im statusu oddziału podniosłoby ich prestiż w terenie, ułatwiło kontakty z władzami, gdyż WAP miałby w kierownikach swojego przedstawiciela. Pozwoliłoby to też na ujednolicenie wewnętrznej struktury organizacyjnej WAP". Naczelny Dyrektor wyraził zgodę i od 1 stycznia 1980 roku w miejsce dotychczasowych ekspozytur powołano oddziały[80].

W 1979 roku na emeryturę odszedł Józef Szukałowski, a placówkę objął Stanisław Kulpa, który wkrótce zrezygnował z posady, co spowodowało, że do pracy w niepełnym wymiarze czasu wrócił Szukałowski. Stanowisko kierownika ostatecznie udało się obsadzić we wrześniu 1983 roku, kiedy to funkcję tę objęła Janina Czajkowska, pozostając na tym stanowisku prawie 19 lat, do śmierci w roku 2002.

75 AP Katowice, WAP Kat, sygn. 88/II, s. 155–156.

76 AP Opole, AP Opole, sygn. 445, s. 7–8.

77 Księga Nabytków Archiwum Państwowego w Opolu, nr 780/1976; Pismo Archiwum Państwowego w Opolu do Archiwum Państwowego w Katowicach z dnia 21 kwietnia 1995 r., znak 603-1/95).

78 AP Racibórz, PAP Racibórz, sygn. 14; AP Racibórz, PAP Racibórz, sygn. 34.

79 T. Hajewski: *Przemiany organizacyjne Archiwum Państwowego w Katowicach (1945–2012).*

80 *Archiwum Państwowe w Katowicach: Informator o zasobie archiwalnym*. Red. P. Matuszek. Katowice 2007, s. 16; T. Hajewski: *Przemiany organizacyjne Archiwum Państwowego w Katowicach (1945–2012)...*, s. 68–69.

Ważną datą w dziejach archiwum był rok 1987, kiedy do Raciborza wróciły dokumenty miejskie z lat 1360–1944 (487 j.a. – 3,5 m.b.) przekazane przez Archiwum Państwowe w Opolu[81]. Wraz z nimi zwrócono także dokumenty cechowe z lat 1774–1866 (11 j.a.)[82].

Niestety, sytuacja lokalowa Oddziału stale się pogarszała. Pomieszczenia na zamku były już tak zdewastowane i wyeksploatowane, że konieczny był gruntowny remont i wyprowadzenie zbiorów archiwalnych z budynku, dodatkowo po rewaloryzacji obiekt miał być przeznaczony w całości na cele muzealne, więc dla archiwum nie było tam już powrotu. Problemem było zdobycie nowej siedziby, odpowiedniej do celów archiwalnych niewymagającej (jak zwykle z powodu braku funduszy) gruntownego remontu[83]. Kiedy w roku 1986 podjęto wreszcie na zamku prace budowlane, Oddział przeniósł się do zdobytych po wielu perypetiach pomieszczeń magazynowych przy ulicach Chopina i Drzymały. Jednak i tam panowały na tyle trudne warunki, że w 1994 roku Oddział przeprowadził się do budynku przy ulicy Opolskiej 5 – murowanego, jednopiętrowego, w którym akta przechowywano w suterenie i na parterze. Do nowej siedziby przeniesiono zasób w ilości prawie 1280 m.b. akt i to nie tylko z dawnej siedziby Oddziału, ale także ze zlikwidowanej placówki archiwalnej w Rybniku. Przeprowadzka była możliwa dzięki znaczącej pomocy Urzędu Rejonowego (którego kierownikiem był późniejszy pracownik Oddziału mgr Tadeusz Czajkowski) i Urzędu Miasta w Raciborzu[84]. Niedługo jednak cieszono się nieco lepszymi warunkami pracy.

W lipcu 1997 roku południowa Polska padła klęską powodzi. 8 lipca wody wystąpiły z brzegów rzeki Odry i Kanału Ulgi, zalewając w ciągu kilku godzin znaczną część Raciborza. Przez dwa dni nie było kontaktu z Oddziałem, drogi prowadzące do miasta były nieprzejezdne, a telefony nie działały. 11 lipca Centrala Archiwum uzyskała informację, że archiwum jest zatopione. Pod wodą znalazło 730 m.b. akt, ocalały natomiast dokumenty pergaminowe miasta Raciborza, które w tym czasie opracowywano w Centrali w Katowicach. Kiedy woda nieco opadła, pomimo że budynek nadal był częściowo pod wodą, pracownik Oddziału Tadeusz Czajkowski wydobył dokumenty cechowe miasta Raciborza z lat 1566–1866 i dokumenty cechowe miasta Żor z lat 1593–1899 oraz ok. 10 mb Komory Książęcej w Raciborzu. Po wypompowaniu wody z budynku do prac ratowniczych (akta były wyjmowane z wody i szlamu, wstępnie oczyszczane i mrożone) skierowano pracujących w Archiwum mężczyzn. Niestety, mokry papier w tempie ekspresowym zaczął pokrywać się naroślami grzybów pleśniowych i jedynym sposobem zahamowania tego procesu było ich szybkie zamrożenie w komorach chłodniczych, co też szybko zrobiono. Rozpoczęto również, prawie natychmiast, próby wysuszenia zasobu. Wielkie nadzieje pracowników Archiwum były związane ze sprowadzonym w grudniu 1997 roku liofilizatorem włoskiej produkcji, urządzeniem do suszenia akt zamrożonych, który uruchomiono 19 stycznia 1998 roku. Niestety metoda liofilizacji, choć skuteczna, okazała się niezwykle powolna. Archiwum podjęło alternatywne, desperackie wręcz próby suszenia akt na większą skalę. Od maja do października 1998 roku suszono akta na wolnym powietrzu, wspomagając ten proces wentylacją mechaniczną. Niemal wszyscy pracownicy Centrali Archiwum zostali podzieleni na kilkuosobowe zespoły, których zadaniem było codzienne rozkładanie, przekładanie i chowanie akt. Dzięki pomocy Westfalskiego Urzędu Archiwalnego sprowadzono w grudniu 1997 roku na zasadzie bezpłatnej dzierżawy dwa kontenery chłodnicze, które pomieściły 2/3 zamrożonych akt. Decydujący przełom w suszeniu nastąpił w listopadzie 1998 roku, kiedy to do Centrali Ar-

81 Księga Nabytków Oddziału w Raciborzu Archiwum Państwowego w Katowicach, nr 249/1987.

82 Księga Nabytków Oddziału w Raciborzu Archiwum Państwowego w Katowicach, nr 250/1987.

83 AP Katowice, WAP Kat, sygn. 304/III, s. 13–14, 24–25, 27.

84 Sprawozdanie opisowe Archiwum Państwowego w Katowicach za rok 1994, s. 1, 11; AP Katowice, Archiwum zakładowe (dalej: AZ), sygn. 35/19 – przydział i najem lokali w obcych budynkach.

chiwum przywieziono komorę do próżniowego suszenia drewna. Dzięki temu urządzeniu do końca lutego 1999 roku wysuszono wszystkie akta przechowywane w komorach chłodniczych. Niestety wyniki badań z grudnia 1998 roku wykazały, że akta są intensywnie zakażone przez grzyby i bakterie. Wówczas do dezynfekcji wykorzystano nowatorską technologię opracowaną przez firmę „Elvac", która umożliwiała wykorzystanie do gazowania komory próżniowej do suszenia akt. Akcja ratowania raciborskiego zasobu, dzięki zaangażowaniu całej załogi katowickiego Archiwum, ze szczególnym uwzględnieniem wkładu ówczesnego zastępcy dyrektora Rolanda Banducha, została przeprowadzona z sukcesem i w ciągu 21 miesięcy ponad 730 m.b. akt zostało ocalonych od fizycznej zagłady[85].

Kolejne lata w raciborskim archiwum minęły przede wszystkim na zmaganiu się ze skutkami powodzi. W 2002 roku nastąpiły zmiany kadrowe w Oddziale, a funkcję kierownika powierzono Aleksandrze Sieklickiej-Wilamowskiej.

W 2004 roku, po licznych staraniach, Oddział otrzymał nową siedzibę od gminy Racibórz, zlokalizowaną w centrum miasta, w budynku dawnego klasztoru sióstr elżbietanek przy ulicy Solnej, do której przeprowadzono się rok później. Siedziba została oddana do użytku dzięki współpracy i wkładowi finansowemu władz samorządowych Raciborza. Przenosiny poprzedził generalny remont oraz zakup wyposażenia dostosowanego do potrzeb archiwistów[86]. 20 września 2005 roku odbyło się uroczyste otwarcie nowej siedziby, a w trakcie uroczystości Prezydent miasta Raciborza Jan Osuchowski oraz Przewodniczący Rady Miasta Racibórz Tadeusz Wojnar zostali odznaczeni przez Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych medalem „Zasłużony dla archiwistyki"[87]. Nowe, korzystne warunki lokalowe umożliwiły w 2007 roku sprowadzenie do Oddziału osuszonej dokumentacji i kontynuację, rozpoczętych w Centrali w Katowicach prac związanych z ich porządkowaniem. Dzięki stworzeniu w placówce przestrzeni wystawienniczej można było także poszerzyć ofertę edukacyjno-popularyzatorską. Przygotowano i zaprezentowano szerszej publiczności nowe wystawy: *Współczesna przestrzeń miejska a spuścizna historyczna miast górnośląskich*, *Dzieje medycyny i farmacji na Śląsku* oraz *Nieznany Modernizm: Architektura Raciborza w okresie międzywojennym*. Poza korzystającymi z zasobu Oddział liczniej zaczęły odwiedzać wycieczki, a grupy uczniów z okolicznych szkół mogły odbywać lekcje archiwalne. W 2012 roku kolejnym kierownikiem został Krzysztof Langer.

Obecnie terytorialny zasięg działania Oddziału w Raciborzu Archiwum Państwowego w Katowicach obejmuje na terenie województwa śląskiego obszar miast na prawach powiatu: Rybnik i Żory oraz wszystkie miasta i gminy wchodzące w skład powiatów raciborskiego i rybnickiego.

Zgromadzony w raciborskiej placówce zasób według stanu na dzień 31 grudnia 2016 roku obejmował **449** zespołów i zbiorów z **143 188** j.a. o rozmiarze **1688,76** m.b. akt. Są to materiały archiwalne z obszaru właściwości działania Oddziału, jednak znacząca część zbiorów służy odtworzeniu historii miasta i jego mieszkańców. Do najcenniejszych należą, opisywane już wcześniej, Akta miasta Raciborza, na które składają się m.in. 74 dokumenty pergaminowe i papierowe z lat 1360–1773 dotyczące m.in. przywilejów miejskich, rzemiosła, pożyczek i fundacji. Pozostała dokumentacja z lat 1736–1944 obejmuje akta spraw

[85] R. Banduch, W. Krupa, M. Mączka: *Doświadczenia Archiwum Państwowego w Katowicach wynikłe z akcji ratowania i zabezpieczania akt podczas powodzi.* „Archeion" 2002, T. 104, s. 171–182; Z. Partyka: *Sprawozdanie z akcji usuwania skutków zatopienia budynku Oddziału w Raciborzu* – pismo skierowane do Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych w Warszawie z dnia 7 sierpnia 1997 r., znak 24-17/97.

[86] AP Katowice, AZ, sygn. 123/31; AP Katowice, AZ, sygn. 152/38; AP Katowice, AZ, sygn. 152/72; P. Greiner, T. Hajewski, K. Słysz-Szczucka: *Zabezpieczenie zasobu i jego konserwacja.* [W:] *Archiwum w regionie. Region w Archiwum...*, s. 91–92.

[87] AP Katowice, AZ, sygn. 152/72 – Informacja bieżąca za okres od 1 lipca do 30 września 2005 r.

gminnych i policyjnych, poruczonych, budowlanych, księgi meldunkowe i akta wytworzone przez okręgi urzędowe (Amtsbezirk), które weszły w skład miasta w związku ze zmianą jego granic. Na uwagę zasługują również znajdujące się w zespole prace Kurta Kudly dotyczące historii Raciborza[88]. Bezcenne materiały zawierają akta Komory Książęcej Zamku w Raciborzu z lat 1701–1938. Znaleźć tu można m.in. tytuły prawne, akta nadań i egzekucji związanych z obowiązkiem pańszczyźnianym chłopów, wyroki sądowe, akta budowlane i fundacje na rzecz Kościoła. Z dokumentów cechowych zachowały się archiwalia z lat 1560–1866 dotyczące: powroźników, czarnofarbiarzy, czerwonofarbiarzy, białoskórników, sukienników, kramarzy, piekarzy i krawców[89].

Spuścizna archiwalna władz miejskich działających po 1945 roku zgromadzona jest w kilku zespołach. Dokumentacji z lat 1945–1950 należy szukać w aktach zespołu Zarząd Miejski i Miejska Rada Narodowa w Raciborzu, w którym zachowały się materiały informujące o organizacji oraz działaniu Miejskiej Rady Narodowej, a także dokumentacja wydziałów Zarządu Miejskiego[90]. Archiwalia dotyczące funkcjonowania struktur miejskich w latach 1950–1973 znajdują się w zespole Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Raciborzu[91], a analogiczna dokumentacja odnosząca się do czasów po 1973 roku znajduje się w aktach Urzędu Miejskiego[92] i Miejskiej Rady Narodowej[93]. Należy jednak zaznaczyć, że część dokumentacji z tego okresu dziejów i późniejszej nadal pozostaje w archiwum zakładowym Urzędu Miejskiego w Raciborzu, skąd sukcesywnie przekazywana jest do zasobu Oddziału.

Mimo że ważną rolę w mieście zawsze odgrywało szkolnictwo, to w postaci odrębnych zespołów zachowały się tylko materiały inspektoratów szkolnych z okresu przed i po 1945 roku[94] oraz akta takich raciborskich szkół, jak: Państwowe Liceum Pedagogiczne i II Liceum Ogólnokształcące im. Adama Mickiewicza[95]. Niewiele archiwaliów dotyczy związków i stowarzyszeń tak licznie działających w tym mieście. Zachowały się tylko materiały z okresu po 1945 roku, w tym akta Polskiego Towarzystwo Historycznego Oddział w Raciborzu, Towarzystwa Rozwoju Ziem Zachodnich Zarząd Powiatowy w Raciborzu, Zjednoczenia Polskich Zespołów Śpiewaczych i Instrumentalnych Zarząd Okręgu Racibórz[96].

Bogatym źródłem wiedzy o mieście i jego mieszkańcach są księgi urodzeń, małżeństw i zgonów, wytworzone przez urzędy stanu cywilnego, od 1874 roku rejestrujące fakty metrykalne niezależnie od wyznania[97]. Z okresu przed powstaniem tych urzędów zachowały

[88] AP Racibórz, zespół 18/3 Akta miasta Raciborza 1360–1944, 620 j.a.

[89] AP Racibórz, zespół 18/4 Cechy miasta Raciborza 1560–1869, 17 j.a.

[90] AP Racibórz, zespół 18/23 Zarząd Miejski i Miejska Rada Narodowa w Raciborzu 1945–1950, 622 j.a.

[91] AP Racibórz, zespół 18/35 Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Raciborzu [1947] 1950–1973 [1974], 1090 j.a

[92] AP Racibórz, zespół 18/454 Urząd Miejski w Raciborzu [1971–1972] 1973–1990, 591 j.a.

[93] AP Racibórz, zespół 18/470 Miejska Rada Narodowa w Raciborzu 1973–1990 [1991], 174 j.a.

[94] AP Racibórz, zespół 18/8 Inspektorat Szkolny w Raciborzu [Kreisschulinspektion Ratibor] 1871–1945 [1958–1960], 22 j.a.; AP Racibórz, zespół 18/38 Inspektorat Szkolny w Raciborzu 1945–1950, 69 j.a.

[95] AP Racibórz, zespół 18/48 Państwowe Liceum Pedagogiczne w Raciborzu [1934–1944] 1945–1964, 41 j.a.; AP Racibórz, zespół 18/497 II Liceum Ogólnokształcące im. Adama Mickiewicza w Raciborzu [1949–1966] 1967–1990, 27 j.a.

[96] AP Racibórz, zespół 18/50 Polskie Towarzystwo Historyczne Oddział w Raciborzu 1968–1977, 3 j.a.; AP Racibórz, zespół 18/318 Towarzystwo Rozwoju Ziem Zachodnich Zarząd Powiatowy w Raciborzu 1959–1970, 5 j.a.; AP Racibórz, zespół 18/319 Zjednoczenie Polskich Zespołów Śpiewaczych i Instrumentalnych Zarząd Okręgu Racibórz 1945–1964, 12 j.a.

[97] AP Racibórz, 18/282 Urząd Stanu Cywilnego w Raciborzu [Standesamt Ratibor] 1874–1935, 272 j.a.; AP Racibórz, 18/466 Urząd Stanu Cywilnego Racibórz-Zamek [Standesamt Schloss Ratibor] 1907–1926, 7 j.a.; AP Racibórz, 18/239 Urząd Stanu Cywilnego w Brzeziu [Standesamt Hohenbirken] 1874–1945, 180 j.a.; AP Racibórz, 18/281 Urząd Stanu Cywilnego w Starej Wsi [Standesamt Altendorf] 1874–1902, 89 j.a.; AP Racibórz, 18/284 Urząd Stanu Cywilnego w Bosaczu [Standesamt Bosatz] 1874–1906, 105 j.a.; AP Racibórz, 18/285 Urząd Stanu Cywilnego w Ostrogu

się akta stanu cywilnego prowadzone przez parafie rzymskokatolickie[98]. Innym źródłem wiedzy o losach mieszkańców miasta (zwłaszcza tych, którzy przybyli tu po 1945 roku) są informacje zawarte w zespołach: Związek Inwalidów Wojennych RP Oddział w Raciborzu, Związek Bojowników o Wolność i Demokrację Oddział w Raciborzu oraz Związek Kombatantów RP i Byłych Więźniów Politycznych Oddział w Raciborzu[99].

Materiał badawczy dotyczący zagadnień: politycznych, rolnych, kościelnych, szkolnych, policyjnych, sądowych, wojskowych oraz podatkowo-finansowych i budowlanych zawierają archiwalia pruskiego i polskiego starostwa powiatowego, wydziału powiatowego i powiatowej rady narodowej[100]. Z okresu po 1950 roku dokumentację odnoszącą się do podobnych spraw można odnaleźć w aktach Prezydium Powiatowej Rady Narodowej[101], Urzędu Powiatowego[102] oraz Urzędu Rejonowego[103].

Poszukując informacji o dziejach miasta, nie można zapominać o aktach różnych urzędów, które właściwością swojego działania obejmowały także miasto Racibórz i często – co istotne – miały w tym mieście często swoje oddziały. Z okresu przed 1945 rokiem pochodzą jedynie archiwalia Urzędu Katastralnego[104], Urzędu Skarbowego[105] i Urzędu Górniczego[106], a dokumentacja wytworzona po 1945 roku reprezentowana jest przez spuściznę archiwalną Urzędu Skarbowego[107], Rejonowego Urzędu Likwidacyjnego[108], Powiatowego Inspektoratu Statystycznego[109], Powiatowego i Miejskiego Urzędu Informacji i Propagandy[110], Wojewódzkiego Urzędu Statystycznego w Katowicach Oddział Terenowy w Raciborzu[111] oraz Powiatowego Urzędu Ziemskiego[112].

Istotną częścią zasobu Oddziału w Raciborzu są akta instytucji wymiaru sprawiedliwości. W szczątkowej formie zachowały się akta Królewskiego Sądu Apelacyjnego i jego po-

[Standesamt Ostrog] 1896–1926, 77 j.a.; AP Racibórz, 18/286 Urząd Stanu Cywilnego w Płoni [Standesamt Plania] 1896–1910, 45 j.a.; AP Racibórz, 18/287 Urząd Stanu Cywilnego w Studziennej [Standesamt Studen] 1895–1931, 47 j.a.; AP Racibórz, 18/349 Urząd Stanu Cywilnego w Markowicach [Standesamt Markowitz] 1874–1904, 90 j.a.; AP Racibórz, 18/499 Urząd Stanu Cywilnego w Ocicach [Standesamt Ottitz] 1874–1925, 103 j.a.; AP Racibórz, 18/500 Urząd Stanu Cywilnego w Sudole [Standesamt Sudoll] 1912–1929, 6 j.a.

98 AP Racibórz, zespół 18/13 Akta stanu cywilnego 1800–1954, 3501 j.a.

99 AP Racibórz, zespół 18/489 Związek Inwalidów Wojennych RP Oddział w Raciborzu 1945–2013, 1189 j.a.; AP Racibórz, zespół 18/495 Związek Bojowników o Wolność i Demokrację Oddział w Raciborzu 1949–2007, 1558 j.a.; AP Racibórz, zespół 18/503 Związek Kombatantów RP i Byłych Więźniów Politycznych Oddział w Raciborzu 1992–2009, 29 j.a.

100 AP Racibórz, zespół 18/1 Starostwo Powiatowe w Raciborzu [Landratsamt Ratibor] 1768–1943, 187 j.a.; AP Racibórz, zespół 18/2 Wydział Powiatowy w Raciborzu [Kreisausschuss Ratibor] [1794] 1872–1943, 50 j.a.; AP Racibórz, zespół 18/20 Starostwo Powiatowe w Raciborzu 1945–1950, 832 j.a.; AP Racibórz, zespół 18/21 Powiatowa Rada Narodowa w Raciborzu 1946–1950, 138 j.a.

101 AP Racibórz, zespół 18/34 Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Raciborzu [1939–1949] 1950–1973 [1974–1976], 1662 j.a.

102 AP Racibórz, zespół 18/300 Urząd Powiatowy w Raciborzu [1957–1972] 1973–1975, 181 j.a.

103 AP Racibórz, zespół 18/265 Urząd Rejonowy w Raciborzu 1990–1999, 81 j.a.

104 AP Racibórz, zespół 18/237/2 Urząd Katastralny w Raciborzu [Katasteramt in Ratibor] 1907–1919, 69 j.a.

105 AP Racibórz, zespół 18/237/3 Urząd Skarbowy w Raciborzu [Finanzamt in Ratibor] 1923, 1 j.a.

106 AP Racibórz, zespół 18/272 Urząd Górniczy w Raciborzu [Bergamt in Ratibor] 1845–1924, 3 j.a.

107 AP Racibórz, zespół 18/36 Urząd Skarbowy w Raciborzu 1945–1954, 58 j.a.

108 AP Racibórz, zespół 18/37 Rejonowy Urząd Likwidacyjny w Raciborzu 1945–1951, 40 j.a.

109 AP Racibórz, zespół 18/75 Powiatowy Inspektorat Statystyczny w Raciborzu 1950–1980, 400 j.a.

110 AP Racibórz, zespół 18/264 Powiatowy i Miejski Urząd Informacji i Propagandy w Raciborzu 1945–1948, 17 j.a.

111 AP Racibórz, zespół 18/298 Wojewódzki Urząd Statystyczny w Katowicach Oddział Terenowy w Raciborzu 1973–1989, 19 j.a.

112 AP Racibórz, zespół 18/329 Powiatowy Urząd Ziemski w Raciborzu 1945–1947, 3 j.a.

przednika Królewskiego Wyższego Sądu Krajowego, funkcjonującego w latach 1808–1816 w Brzegu, a od 1 października 1817 w Raciborzu. Ocalało zaledwie 142 j.a., które dzielą się na dwie grupy rzeczowe: fragmenty spraw procesowych oraz uwierzytelnione odpisy z ksiąg metrykalnych Żydów i dysydentów[113]. W zasobie przechowywana jest także spuścizna archiwalna Sądu Krajowego w Raciborzu, która obejmuje zarządzenia władz sądowych, odciski urzędowych pieczęci, informacje na temat szerzenia się wpływów polskich, informacje o personelu sądu i akta procesowe cywilne[114]. Znaczny procent wśród materiałów instytucji wymiaru sprawiedliwości przechowywanych w raciborskim archiwum stanowią akta Sądu Obwodowego w Raciborzu. Tworząca go dokumentacja to przede wszystkim akta gruntowe zawierające wiele ciekawych materiałów obrazujących stosunki własnościowe i ludnościowe na terenie miasta, które obejmują m.in. podania o dokonanie wpisu do ksiąg gruntowych i niezbędne dokumenty potwierdzające prawa do danej nieruchomości, a także korespondencję sądu związaną z procedurą dokonywania wpisu, ponadto dużą wartość przedstawiają załączone do akt mapy i plany[115]. Dodatkowych informacji o sprawach własnościowych dostarczają akta notariuszy raciborskich, w których można odszukać dane dotyczące obrotu nieruchomościami, przekazywania i podziału majątku ruchomego i nieruchomego, zaciągania pożyczek, udzielania pełnomocnictw[116].

113 AP Racibórz, zespół 18/9 Królewski Sąd Apelacyjny w Raciborzu [Königliches Appelationsgericht zu Ratibor] [1723] 1808–1875 [1939], 142 j.a.

114 AP Racibórz, zespół 18/10 Sąd Krajowy w Raciborzu [Landgericht Ratibor] [1876] 1879–1944, 97 j.a.

115 AP Racibórz, zespół 18/11 Sąd Obwodowy w Raciborzu [Amtsgericht Ratibor] 1513–1945 [1947–1987], 59 089 j.a.

116 AP Racibórz, zespół 18/354 Akta Notariusza Roberta Beringa w Raciborzu 1925–1930, 7 j.a.; AP Racibórz, zespół 18/355 Akta Notariusza Wilhelma Beyera w Raciborzu 1797–1808, 5 j.a.; AP Racibórz, zespół 18/356 Akta Notariusza Heinricha Böhma w Raciborzu 1906–1919, 27 j.a.; AP Racibórz, zespół 18/357 Akta Notariusza Carla Brachmana w Raciborzu 1831–1838, 7 j.a.; AP Racibórz, zespół 18/358 Akta Notariusza Leo Brauera w Raciborzu 1912–1937, 36 j.a.; AP Racibórz, zespół 18/359 Akta Notariusza Carla Cuno w Raciborzu 1788–1855, 4 j.a.; AP Racibórz, zespół 18/360 Akta Notariusza Karla Juliusa Engelamana w Raciborzu 1845–1882, 33 j.a.; AP Racibórz, zespół 18/361 Akta Notariusza Carla Gahblera w Raciborzu 1878–1897, 50 j.a.; AP Racibórz, zespół 18/362 Akta Notariusza Karla Gründela w Raciborzu 1846–1866, 43 j.a.; AP Racibórz, zespół 18/363 Akta Notariusza Carla Franza Grüniga w Raciborzu 1845–1866, 4 j.a.; AP Racibórz, zespół 18/364 Akta Notariusza Teodora Hoffmana w Raciborzu 1862–1893, 103 j.a.; AP Racibórz, zespół 18/365 Akta Notariusza Gustwa Horzetzky' ego w Raciborzu 1841–1873, 15 j.a.; AP Racibórz, zespół 18/366 Akta Notariusza Feliksa Jabłońskiego w Raciborzu 1868–1880, 11 j.a.; AP Racibórz, zespół 18/367 Akta Notariusza Adolfa Kaschnego w Raciborzu 1919–1924, 20 j.a.; AP Racibórz, zespół 18/368 Akta Notariusza Josepha Klappera w Raciborzu 1826–1876, 18 j.a.; AP Racibórz, zespół 18/369 Akta Notariusza Oscara Wilhelma Kneussela w Raciborzu 1855–1873, 20 j.a.; AP Racibórz, zespół 18/370 Akta Notariusza Baldwina Korpulusa w Raciborzu 1874–1878, 18 j.a.; AP Racibórz, zespół 18/371 Akta Notariusza Laubego w Raciborzu 1834–1836, 1 j.a.; AP Racibórz, zespół 18/372 Akta Notariusza Jakoba Levy' ego w Raciborzu 1879–1895, 13 j.a.; AP Racibórz, zespół 18/373 Akta Notariusza Rudolfa Lockego w Raciborzu 1932–1936, 7 j.a.; AP Racibórz, zespół 18/374 Akta Notariusza Johanna Fritza Lufta w Raciborzu 1910–1932, 27 j.a.; AP Racibórz, zespół 18/375 Akta Notariusza Hansa Lufta w Raciborzu 1932–1937, 7 j.a.; AP Racibórz, zespół 18/376 Akta Notariusza Karla Niedego w Raciborzu 1863–1874, 13 j.a.; AP Racibórz, zespół 18/377 Akta Notariusza Hansa Piontka w Raciborzu 1920–1922, 4 j.a.; AP Racibórz, zespół 18/378 Akta Notariusza Waltera Rechnitza w Raciborzu 1922–1937, 19 j.a.; AP Racibórz, zespół 18/379 Akta Notariusza Aleksandra Sabartha w Raciborzu 1845–1879, 43 j.a.; AP Racibórz, zespół 18/380 Akta Notariusza Ludwiga Schefflera w Raciborzu 1846–1847, 1 j.a.; AP Racibórz, zespół 18/381 Akta Notariusza Wilhelma Schmidta w Raciborzu 1842–1843, 1 j.a.; AP Racibórz, zespół 18/382 Akta Notariusza Josepha Schöna w Raciborzu 1848–1854, 5 j.a.; AP Racibórz, zespół 18/383 Akta Notariusza Gustava Schwabego w Raciborzu 1866–1884, 35 j.a.; AP Racibórz, zespół 18/384 Akta Notariusza Josepha Schwoba w Raciborzu 1885–1908, 53 j.a.; AP Racibórz, zespół 18/385 Akta Notariusza Gregora Skaletza w Raciborzu 1894–1932, 145 j.a.; AP Racibórz, zespół 18/386 Akta Notariusza Paula Skutscha w Raciborzu 1897–1921, 65 j.a.; AP Racibórz, zespół 18/387 Akta Notariusza Hermanna Smiedela w Raciborzu 1855–1882, 50 j.a.; AP Racibórz, zespół 18/388 Akta Notariusza Franza Stańka w Raciborzu 1822–1840, 5 j.a.; AP Racibórz, zespół 18/389 Akta Notariusza Gustavw Steinera w Raciborzu 1919–1929, 12 j.a.; AP Racibórz, zespół 18/390 Akta Notariusza Carla Ferdinanda Stillera w Raciborzu 1823–1889, 30 j.a.; AP Racibórz, zespół 18/391 Akta Notariusza Franza Stillera w Raciborzu 1910–1921, 82 j.a.; AP Racibórz, zespół 18/393 Akta Notariusza Carla Friedricha Stöckla w Raciborzu 1817–1854, 6 j.a.; AP Racibórz, zespół 18/395 Akta Notariusza Georga Stroheima w Raciborzu 1920–1937, 24 j.a.; AP Racibórz, zespół 18/396 Akta Notariusza Herberta Thienela w Raciborzu 1920–1936,

Zachowały się również dokumenty wytworzone przez Prokuraturę Krajową w Raciborzu, głównie o charakterze ogólnym, ale także akta personalne pracowników prokuratury, akta spraw karnych (głównie politycznych) oraz rejestry[117]. Niewiele ocalało z akt Sądu Wojennego i Prokuratury Obwodowej[118]. Okres po roku 1945 odnośnie do wymiaru sprawiedliwości reprezentowany jest przez spuściznę aktową Sądu Okręgowego[119], Sądu Grodzkiego[120] oraz utworzonego w 1950 roku Sądu Powiatowego[121]. Dokumentacja z lat późniejszych przechowywana jest nadal w archiwach zakładowych sądów.

Z początkiem XIX wieku na terenie miasta zaczął rozwijać się przemysł, głównie tytoniowy, spożywczy, metalowy i chemiczny. Wszystkie te gałęzie przemysłu mają swoje odzwierciedlenie w aktach z zasobu Oddziału, chociaż często w szczątkowej formie. Zachowały się dokumenty obrazujące działalność Fabryki Tytoniu Hermanna Reinera i Synów[122], Raciborskiej Fabryki Spirytusu[123], Parowej Fabryki Mydła[124] i Fabryki Wyrobów Chemicznych[125], Raciborskich Cukrowni[126] oraz Zakładów Przetworów Węglowych „Siemens-Plania"[127]. Akta tej ostatniej fabryki (produkującej artykuły na potrzeby armii) najprawdopodobniej z końcem wojny zostały wywiezione do Niemiec, a pozostała w fabryce dokumentacja została najpierw zabezpieczona przez sowietów, a następnie przekazana polskim władzom w czerwcu 1945 roku. W 1966 roku przekazano ją do Archiwum w Raciborzu[128]. Archiwalia zespołu obejmują akta spraw ogólnych, materiały dotyczące kolejnych etapów produkcji, rysunki wyrobów, analizy laboratoryjne, patenty i czasopisma związane tematycznie z produkcją, sprawy ochrony zakładu, maszyn i urządzeń oraz akta oddziału energetycznego.

Po 1945 roku diametralnie zmienione zostały stosunki własnościowe na terenie całego kraju. Cały przemysł został przejęty na własność państwa. Głównymi zakładami raciborskiego przemysłu, wokół których koncentrowało się życie miasta, były (często powstałe na bazie

27 j.a.; AP Racibórz, zespół 18/397 Akta Notariusza Paula Thienela w Raciborzu 1908–1909, 11 j.a.; AP Racibórz, zespół 18/398 Akta Notariusza Weidemana w Raciborzu 1834–1845, 5 j.a.; AP Racibórz, zespół 18/399 Akta Notariusza Wernera w Raciborzu 1806–1831, 4 j.a.; AP Racibórz, zespół 18/400 Akta Notariusza Wichury w Raciborzu 1840–1842, 1 j.a.; AP Racibórz, zespół 18/401 Akta Notariusza Wilhelma Zülzera w Raciborzu 1881–1912, 54 j.a.; AP Racibórz, zespół 18/403 Akta Notariusza Ignatza Scholtza w Raciborzu 1822–1829, 1 j.a., AP Racibórz, zespół 18/455 Akta Notariusza Gregora Samuela Eberharda w Raciborzu 1800–1839, 4 j.a.; AP Racibórz, zespół 18/456 Akta Notariusza Ferdinanda Stöckla w Raciborzu 1825–1837, 2 j.a.; AP Racibórz, zespół 18/457 Akta Notariusza Galli w Raciborzu 1842–1844, 4 j.a.; AP Racibórz, zespół 18/458 Akta Notariusza Kornka w Raciborzu 1835–1838, 1 j.a.

117 AP Racibórz, zespół 18/12 Prokuratura w Raciborzu [Staatsanwaltschaft Ratibor] [1877] 1879–1944, 229 j.a.

118 AP Racibórz, zespół 18/237/4 Sąd Wojenny w Raciborzu [Kriegsgericht Ratibor] 1914–1919, 4 j.a.; AP Racibórz, zespół 18/237/5 Prokuratura Obwodowa w Raciborzu [Amtsanwaltschaft Ratibor] 1910–1943, 10 j.a.

119 AP Racibórz, zespół 18/270 Sąd Okręgowy w Raciborzu 1947–1950 [1951–1985], 304 j.a.

120 AP Racibórz, zespół 18/467 Sąd Grodzki w Raciborzu 1945–1950 [1951–1967], 904 j.a.

121 AP Racibórz, zespół 18/488 Sąd Powiatowy w Raciborzu [1950] 1951–1970 [2008–2010], 1228 j.a.

122 AP Racibórz, zespół 18/316 Fabryka Tytoniu Hermanna Reinersa i Synów w Raciborzu [Hermann Reiners und Sohne Tabakindustrie AG zu Berlin und Ratibor] 1913–1922, 1 j.a.

123 AP Racibórz, zespół 18/343 Raciborska Fabryka Spirytusu Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością w Raciborzu [Ratiborer Presshefe- und Spiritusfabrik Hefe-Patent G.m.b.H. und Co.] 1915–1944, 47 j.a.

124 AP Racibórz, zespół 18/317 Parowa Fabryka Mydła w Raciborzu [Dampf-Seifen-Fabrik-Adolph Hoffamann] 1927–1945, 1 j.a.

125 AP Racibórz, zespół 18/446 Fabryka Wyrobów Chemicznych CERES w Raciborzu [Ceres Aktiengesellschaft für chemische Produkte Ratibor] 1941–1943, 3 j.a.

126 AP Racibórz, zespół 18/18 Raciborskie Cukrownie Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością w Raciborzu [Ratiborer Zuckerfabrik G.m.b.H. Ratibor] 1936–1943, 6 j.a.

127 AP Racibórz, zespół 18/17 Zakłady Przetworów Węglowych „Siemens-Plania" Spółka Akcyjna w Raciborzu [Siemens-Planiawerke Aktiengesellschaft für Kohlenfabrikate Werk Ratibor] 1892–1945, 275 j.a.

128 Józef Szukałowski: Wstęp do zespołu 18/17 Zakłady Przetworów Węglowych „Siemens-Plania" Spółka Akcyjna w Raciborzu [Siemens-Planiawerke Aktiengesellschaft für Kohlenfabrikate Werk Ratibor]. Racibórz 1975, mps, s. 1.

przejętych przedsiębiorstw niemieckich) m.in.: Zakłady Elektrod Weglowych[129], Raciborska Fabryka Kotłów „Rafako"[130], Kolejowe Zakłady Maszyn i Sprzętu Drogowego „Racibórz"[131], a także Opolskie Zjednoczenie Przemysłu Cukrowniczego[132] i Cukrownia „Racibórz"[133] oraz Zakłady Mięsne[134]. Kiedy po 1989 roku Polska przeszła głębokie przeobrażenia ekonomiczne i zakłady przemysłowe na terenie Raciborza upadły lub zostały sprywatyzowane, ich spuściznę aktową w przeważającej mierze przejęła lub docelowo przejmie raciborska placówka archiwalna.

Zmiany ustrojowe po II wojnie światowej doprowadziły także do likwidacji większości małych, prywatnych zakładów. W ich miejsce powstały różnego rodzaju spółdzielnie rzemieślnicze, których dokumentację (niewielką ilościowo) przechowuje raciborskie archiwum. Są to: Powszechna Spółdzielnia Spożywców w Raciborzu[135] i Spółdzielnia Mieszkaniowa „Ziemia Raciborska" w Raciborzu[136]. Duże znaczenie dla mieszkańców miały także instytucje udzielające kredytów i te, w których ludność miasta chciała lokować swoje oszczędności. W zasobie raciborskiego Oddziału znajdują się (wszystkie zachowane w stanie szczątkowym) akta Górnośląskiego Banku Prowincjalnego (jedyna dokumentacja sprzed 1945 roku)[137], Banku Rolnego w Raciborzu[138], Narodowego Banku Polskiego Oddział w Raciborzu[139], a także akta Komunalnej Kasy Oszczędności Powiatu Raciborskiego i Miasta Raciborza[140] i Powszechnej Kasy Oszczędności Oddział w Raciborzu[141].

Warto pamiętać, że dzieje miasta znajdują swoje odzwierciedlenie nie tylko w aktach urzędów i zakładów przemysłowych, wiedzę można czerpać również z pozaaktowych rodzajów dokumentacji, takich jak fotografie, materiały ulotne i sfragistyczne. Po 1945 roku wzrosło niepomiernie znaczenie dokumentacji audiowizualnej. Oddział posiada zbiory fotografii, materiałów ulotnych i kartograficznych sięgające początków XIX wieku[142].

Raciborska placówka zgromadziła ogromną bazę źródłową do dziejów miasta, należy jednak pamiętać, że nie jest to jedyne archiwum dysponujące dokumentami, w których można szukać informacji na temat jego przeszłości. Ze względu na historyczne uwarunkowania (Racibórz to miasto, które w ciągu wieków zmieniało przynależność państwową) materiałami na temat dziejów miasta mogą dysponować archiwa w Czechach, Austrii i Niemczech. Cennym źródłem wiedzy są (wśród wielu innych) zbiory Archiwum Narodowego w Pradze

129 AP Racibórz, zespół 18/40 Zakłady Elektrod Węglowych im. 1 Maja w Raciborzu 1945–2000, 1278 j.a.

130 AP Racibórz, zespół 18/235 Raciborska Fabryka Kotłów „Rafako" w Raciborzu 1949–1963, 645 j.a.

131 AP Racibórz, zespół 18/41 Kolejowe Zakłady Maszyn i Sprzętu Drogowego „Racibórz" w Raciborzu 1950–1962, 54 j.a.

132 AP Racibórz, zespół 18/42 Opolskie Zjednoczenie Przemysłu Cukrowniczego w Raciborzu 1945–1991, 516 j.a.

133 AP Racibórz, zespół 18/43 Cukrownia „Racibórz" w Raciborzu 1944–1968, 346 j.a.

134 AP Racibórz, zespół 18/44 Wojewódzkie Przedsiębiorstwo Przemysłu Mięsnego w Opolu Oddział w Raciborzu [1949–1950] 1951–1960 [1961–1977], 136 j.a.

135 AP Racibórz, zespół 18/45 Powszechna Spółdzielnia Spożywców w Raciborzu [1945–1949] 1950–1979, 186 j.a. 1964–1991, 127 j.a.

136 AP Racibórz, zespół 18/46 Spółdzielnia Mieszkaniowa „Ziemia Raciborska" w Raciborzu 1948–1960, 9 j.a.

137 AP Racibórz, zespół 18/303 Górnośląski Bank Prowincjalny w Raciborzu 1927–1937, 1 j.a.

138 AP Racibórz, zespół 18/301 Bank Rolny Oddział Powiatowy w Raciborzu 1946–1952, 3 j.a.

139 AP Racibórz, zespół 18/47 Narodowy Bank Polski Oddział w Raciborzu 1928–1939, 7 j.a.

140 AP Racibórz, zespół 18/301 Komunalna Kasa Oszczędności Powiatu Raciborskiego i Miasta Raciborza 1946–1949, 6 j.a.

141 AP Racibórz, zespół 18/405 Powszechna Kasa Oszczędności Oddział w Raciborzu 1955–2001, 56 j.a.

142 AP Racibórz, zespół 18/416 Zbiór fotografii Archiwum Państwowego w Katowicach Oddział w Raciborzu 1880–2012, 766 j.a.; AP Racibórz, zespół 18/417 Zbiór materiałów ulotnych Archiwum Państwowego w Katowicach Oddział w Raciborzu 1919–2011, 460 j.a.; AP Racibórz, zespół 18/460 Zbiór kartograficzny Archiwum Państwowego w Katowicach Oddział w Raciborzu 1826–1950, 78 j.a.

(Národni archiv Praha), Archiwum Krajowego w Opawie (Zemský archiv v Opavé), Austriackiego Archiwum Państwowego w Wiedniu (Österreichische Staatsarchiv Wien) czy Tajnego Archiwum Państwowego Fundacji Pruskiego Dziedzictwa Kulturalnego w Berlinie-Dahlem (Geheimes Staatsarchiv Preussicher Kulturbesitz in Berlin-Dahlem), w których zasobie można odnaleźć materiały odnoszące się do wielu spraw miejskich.

Na obszarze Polski największymi zbiorami odnoszącymi się do dziejów Raciborza z okresu do 1945 roku dysponuje Archiwum Państwowe we Wrocławiu, które przechowuje m.in. akta księstwa opolsko-raciborskiego z lat 1303–1825[143], dokumenty zsekularyzowanych klasztorów i kolegiaty raciborskiej[144], a z późniejszego okresu m.in. spuściznę aktową Naczelnego Prezydium Prowincji Śląskiej we Wrocławiu[145]. Z kolei w Archiwum Państwowym w Opolu przechowywana jest dokumentacja Rejencji Opolskiej, na obszarze której znajdował się Racibórz[146], i utworzonego w 1919 roku Naczelnego Prezydium Prowincji Górnośląskiej w Opolu[147]. Materiały archiwalne dotyczące losów Raciborza z okresu po 1945 roku przechowywane są w wielu państwowych i samorządowych instytucjach i urzędach, a także w archiwach i zbiorach prywatnych, w tym kościelnych i związków wyznaniowych, partii i organizacji o charakterze politycznym, społecznym, zawodowym i gospodarczym. Można wśród nich wyodrębnić grupę instytucji, z zasobem których badacze powinni zapoznać się przede wszystkim. Należą do nich niewątpliwie: Archiwum Państwowe w Katowicach (Centrala), następnie Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Instytut Pamięci Narodowej i Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie-Rembertowie, archiwa zakładowe organów i jednostek organizacyjnych państwowych i samorządowych funkcjonujących na terenie miasta, archiwa kościelne, muzea (zwłaszcza Muzeum w Raciborzu), biblioteki oraz archiwa towarzystw, związków i osób prywatnych.

Kończąc rozważania o raciborskich archiwach i archiwaliach, warto dodać, że raciborski gród może się poszczycić długą, bogatą w wydarzenia historią, sięgającą wstecz poza ów 1217 rok wskazywany na początek miasta. W dzieje miasta wpisuje się historia dokumentów w nim przechowywanych, które pozwalają odtworzyć wszystkie zamierzchłe i zapomniane sprawy. Każdy zakręt dziejowy znajduje swoje odzwierciedlenie w tych pieczołowicie zabezpieczanych pergaminach, papierach czy zdjęciach lub mapach. Znajdujemy w nich informacje o Piastach i Przemyślidach rządzących ziemią raciborską, cesarzach i królach, ale także poznajemy nazwiska i historie obywateli tego miasta, razem z nimi przeżywamy dni chwały i upadku, cieszymy się z rozwoju miasta, pierwszego pociągu stającego na stacji, występów znanych artystów i gry klubów sportowych, cierpimy, widząc gruzy zniszczonego kataklizmem dziejowym miasta, ale także czujemy dumę, że się odrodziło. Powrót do przeszłości jest możliwy dzięki archiwaliom wciąż odczytywanym na nowo przez kolejne pokolenia, które dokładają do nich nowe informacje, zapisywane w różnych językach i na ciągle nowych nośnikach danych. Jednym z miejsc, gdzie można obcować z przeszłością, są archiwa (przede wszystkim dzięki zgromadzonym w nich materiałom archiwalnym). Głównym celem niniejszej publikacji, wpisującej się w obchody 800-lecia nadania praw miejskich

[143] Archiwum Państwowe we Wrocławiu [dalej: AP Wrocław], zespół 82/8 Księstwo opolsko-raciborskie 1303–1825, 405 j.a.

[144] AP Wrocław, zespół 82/58 Klasztor Dominikanek w Raciborzu 1295–1809, 71 j.a.; AP Wrocław, zespół 82/62 Klasztor Dominikanów w Raciborzu 1267, 1584–1809, 65 j.a; AP Wrocław, zespół 82/70 Klasztor Franciszkanów w Raciborzu 1722–1743, 4 j.a.; AP Wrocław, zespół 82/96 Kolegiata w Raciborzu 1542–1752, 72 j.a.

[145] AP Wrocław, zespół 82/170 Naczelne Prezydium Prowincji Śląskiej [Oberpräsidium der Provinz Schlesien zu Breslau] [1706] 1809–1945, 23 559 j.a.

[146] AP Opole, zespół 45/1191 Rejencja Opolska [Regierung Oppeln] [1704–1815] 1816–1945, 198 859 j.a.

[147] AP Opole, zespół 45/1 Naczelne Prezydium Prowincji Górnośląskiej w Opolu [Oberpräsidium der Provinz Oberschlesien Oppeln] 1844–1941, 1245 j.a.

Raciborzowi, jest przybliżenie mało znanych dziejów archiwaliów i zasobu raciborskiej placówki archiwalnej. Może wziąwszy do ręki tę publikację, nigdy już nie zapomnimy, że dzięki tym skromnym, często nieciekawym wizualnie materiałom i tym, którzy chronili je przez wieki, posiadamy wiedzę umożliwiającą nam świętowanie kolejnych rocznic, upamiętnianie tablicami ważnych wydarzeń, honorowanie obywateli miasta i pisanie coraz to pełniejszych wersji historii tego wspaniałego grodu nad Odrą, jakim jest Racibórz.

ZUSAMMENFASSUNG

Sławomira Krupa

Mit Schriftstücken durch die Geschichte. Archive und Archivalien von Ratibor

Die Archivalien der Stadt Ratibor spiegeln das Schicksal der Kommune wider. Sie wurden nicht selten zerstreut oder sogar zerstört, zumal während Kriegshandlungen und Naturkatastrophen. Dokumente und sonstige Unterlagen, die für die Stadt wichtig waren, wurden jahrzehntelang im Rathaus aufbewahrt, 1574 verbrannten leider die meisten von ihnen. 1810 wurde in Breslau das Königliche Schlesische Provinzialarchiv gegründet. In seine Bestände wurde das noch vorhandene Archivgut aus dem Stift Ratibor und den säkularisierten Orden eingegliedert.

Mitte des 19. Jahrhunderts schrieb Dr. Augustyn Weltzel, Pfarrer in Tworkau und Historiker, eine Monographie der Stadt Ratibor. Dabei benutzte er einige städtischen Archivalien, die als kommunales Archivgut im Rathaus aufbewahrt wurden. Die Arbeit von Weltzel, die in großem Maße auf der Grundlage dieses Materials entstand, wurde zum Fundament unseres Wissens über das damalige Ratibor und hat einen unermesslichen Stellenwert, da die Quellen, aus denen er sein Wissen schöpfte, größtenteils infolge unterschiedlichen Katastrophen zerstört wurden.

Im 20. Jahrhundert begann man das aufbewahrte Archivmaterial neu zu verzeichnen und abzulegen, um den Anforderungen der Zeit gerecht zu werden. In Ratibor sammelte der Angestellte des Magistrats Karl Leib die bisher umherliegenden Dokumente und Unterlagen. Im Jahr 1913 beschrieb Dr. Ezechiel Zivier das Archiv in Ratibor. Er war Archivar der Fürsten von Pless und Redakteur der in Kattowitz herausgegebenen Zeitschrift „Oberschlesien“. Im Bestand stellte Zivier fest 74 Pergamenturkunden aus den Jahren 13601733, ferner Kopien aller Stadtrechte aus den Jahren 12671558, bestätigt vom Kaiser Maximilian II. im Jahr 1575. Darüber hinaus gab es im Archiv das Urbar der Stadt und des Schlosses von Ratibor von 1532 und das Urbar des Dorfes Studen von 1603. Unter den Urkunden befanden sich auch einige zu Berg- und Schürfrechten der bestehenden Zechen. Das übrige Archivgut des Stadtarchiv umfasste 300 Akteneinheiten aus der Zeit zwischen von 1640 und dem ausgehenden 19. Jahrhundert.

Nach Ende des Ersten Weltkrieges betreuten K. Leib und Kurt Kudla das Archiv, Letzterer auch die Magistratsbibliothek. K. Kudla erstellte ein genaues Repertorium für die städtischen Bestände, welchem ein ausgebauter Einleitungstext voranging, der die Geschichte der Archivalien darstellte. Am Ende des Zweiten Weltkrieges, im Januar 1945, wurde die wertvollste Sammlung aus Ratibor evakuiert und gelangte in den damaligen Sudetengau,

woher sie erst nach über 20 Jahren nach Oberschlesien zurückkehrte. Die in der Stadt verbliebenen, nicht evakuierten Archivalien verbrannten zusammen mit dem Rathaus.

1945 fand sich Ratibor innerhalb der Grenzen Polens wieder. Im Jahr 1950 begann in der Stadt das Staatliche Kreisarchiv seine Tätigkeit, das dem Staatlichen Wojewodschaftsarchiv in Kattowitz unterstand. In den Jahren 19531975 wurde das Kreisarchiv nach der Ausgliederung einer Wojewodschaft Oppeln innerhalb der territorialen Staatsverwaltung dem Staatlichen Wojewodschaftsarchiv in Oppeln untergegliedert. 1975 wurde Ratibor der Wojewodschaft Kattowitz angeschlossen und das Staatliche Wojewodschaftsarchiv in Kattowitz übernahm das Archivgut Ratibor Provenienz.

Im Juli 1997 fiel Südpolen einer Überflutung zum Opfer, von der auch Ratibor betroffen wurde. Unter Wasser befanden sich 730 lauf. Meter Archivgut. Die Rettung der betroffenen Bestände gelang dank des Engagements der gesamten Belegschaft des Staatsarchivs Kattowitz, und die Akten zumal neueren Datums wurden vor einer physischen Vernichtung gerettet.

Im Jahr 2004 erhielt die Abteilung einen neuen Sitz von der Gemeinde Ratibor im Stadtzentrum, im Gebäude des ehemaligen Klosters der Schwestern von der hl. Elisabeth an der Strasse Solna, wohin ein Jahr später der Umzug stattfand. Das neue Archivgebäude verdankt das Staatsarchiv Kattowitz als vorgesetze Archivstelle der Zusammenarbeit mit und den Finanzen der Selbstverwaltung von Ratibor.

Gegenwärtig umfasst der territoriale Wirkungskreis der Abteilung von Ratibor des Staatsarchivs in Kattowitz das Gebiet der Wojewodschaft Schlesien, konkret das der selbständigen Kreisstädte Rybnik und Sohrau sowie aller übrigen Städte und Gemeinden, die den Landkreisen von Ratibor und Rybnik angehören. Die Sammlung in der Abteilung in Ratibor umfasste zum Stichtag, den 31.12.2016, 449 Gruppen und Sammlungen aus 143188 Archiveinheiten der Gesamtlänge von 1689 lauf. Metern. Zu den wertvolleren Materialien gehören die Akten der Stadt Ratibor aus den Jahren 17011938 und Akten des Amtsgerichts von Ratibor. Aufgrund historischer Begebenheiten, besonders der wechselnden territorialen Zugehörigkeit von Ratibor zu unterschiedlichen Großherrschaften und später Nationalstaaten, ferner aufgrund der Archivgutzersplitterung gibt es zur Geschichte der Stadt Unterlagen auch in weiteren Archiven in Polen sowie auch in Tschechien, Österreich und Deutschland.

SHRNUTÍ

Sławomira Krupa

S listinou dějinami. Ratibořské archivy a archiválie

Ratibořské archiválie sdílely po staletí osudy města, podléhaly rozchvácení či zničení následkem válek nebo živelních pohrom. Pro město významné listiny a spisy byly v minulosti uchovávány na radnici, kde ale v důsledku požáru v roce 1574 většina z nich shořela. V roce 1810 byl ve Vratislavi zřízen Královský slezský provincionální archiv (Königliche Schlesische Provinzial Archiv zu Breslau), pozdější státní archiv. Mezi jeho fondy se dostaly dokumenty ratibořské kolegiátní kapituly a sekularizovaných klášterů sídlících ve městě.

V polovině 19. století kněz dr. Augustin Weltzel, farář v Tvorkově, využíval při psaní monografie o Ratiboři městské archiválie, uložené stále na radnici. Weltzlova práce, napsaná ve velké míře na základě tohoto materiálu, se stala základem našich znalostí o staré Ratiboři a má také význam pramenný, poněvadž akta , z nichž čerpal informace, většinou vzala zasvé během následných různých dějinných zvratů.

Ve 20. století byly zahájeny práce na zpracování a zpřístupnění dochovaného archivního materiálu. V Ratiboři magistrátní úředník Karl Leib shromáždil doposud rozptýlené listiny a akta na jedno místo. V roce 1913 dr. Ezechiel Zivier, archivář pštinských knížat a redaktor v Katovicích vydávaného časopisu „Oberschlesien“, popsal městský archiv v Ratiboři, který tehdy tvořilo 74 pergamenových listin z let 1360–1733, kopiář obsahující všechna městská privilegia z let 1267–1558 a potvrzená císařem Maxmiliánem II. v roce 1575, dále urbář města a ratibořského zámku z roku 1532 a urbář vsi Studzienna z roku 1603. Mezi pergamenovými listinami se nacházely také cechovní dokumenty, vedle toho bylo v městském archivu uloženo 300 aktových jednotek od roku 1640 do 19. století včetně.

Po konci první světové války o městský archiv pečovali K. Leib spolu s Kurtem Kudlou, který měl na starosti rovněž magistrátní knihovnu. K. Kudla sestavil speciální inventář městských písemností opatřený úvodem popisujícím osudy archiválií. Před koncem druhé světové války, v lednu 1945, v obavě před blížící se frontou byl nejcennější soubor listin evakuován z Ratiboře a dostal se na území Československa, odkud se vrátil teprve po dvaceti letech. Městská akta ponechaná ve městě shořela spolu s radnicí.

Ratiboř se v roce 1945 ocitla v hranicích Polska. V roce 1950 zde zahájil činnost okresní archiv podléhající vojvodskému státnímu archivu v Katovicích (Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Katowicach). V letech 1953–1975, po vytvoření Opolského vojvodství, byl ratibořský archiv podřízen vojvodskému státnímu archivu v Opolí (Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Opolu). V roce 1975 bylo město Ratiboř začleněno do Katovického vojvodství a zdejší archiv opět do své péče archiv převzal vojvodský státní archiv v Katovicích.

V červenci 1997 zasáhla jižní oblasti Polska povodeň, která neminula ani Ratiboř. Pod vodou se ocitlo 730 m archiválií z ratibořského archivu. Následná záchrana archivního materiálu slavila díky nasazení všech pracovníků katovického archivu úspěch a zasažená akta byla tak uchráněna před fyzickým zánikem.

V roce 2004, po četných jednáních, získalo ratibořské oddělení od města nové sídlo umístěné v centru Ratiboře, v budově bývalého kláštera sester alžbětinek na Solní ulici, kam bylo přemístěno o rok později. Stalo se tak díky spolupráci a finančnímu přispění samosprávného vedení města Ratiboře.

V současnosti teritoriální záběr ratibořského oddělení Státního archivu v Katovicích (Archiwum Państwowe w Katowicach, Oddział w Raciborzu) zahrnuje na území Slezského vojvodství staturární města Rybnik a Žory a dále všechna města a obce v rámci Ratibořského a Rybnického okresu.

V ratibořském archivním oddělení uložený materiál sestával ke dni 31. prosince 2016 z 449 fondů a sbírek tvořených 143 188 archivními jednotkami o rozsahu 1689 běžných metrů. Mezi nejcennější písemnosti náleží akta města Ratiboře z let 1360–1944 včetně 74 pergamenových listin. Mimořádně cenné dokumenty obsahují též akta Knížecí komory ratibořského zámku z let 1701–1938, stejně jako písemnosti Obvodního soudu v Ratiboři.

S ohledem na dějinné zvraty v dějinách Ratiboře, která díky nim v průběhu věků několikrát změnila státní příslušnost, je třeba prameny k její historii hledat rovněž v dalších polských archivech, ale také v Česku, Rakousku a Německu.

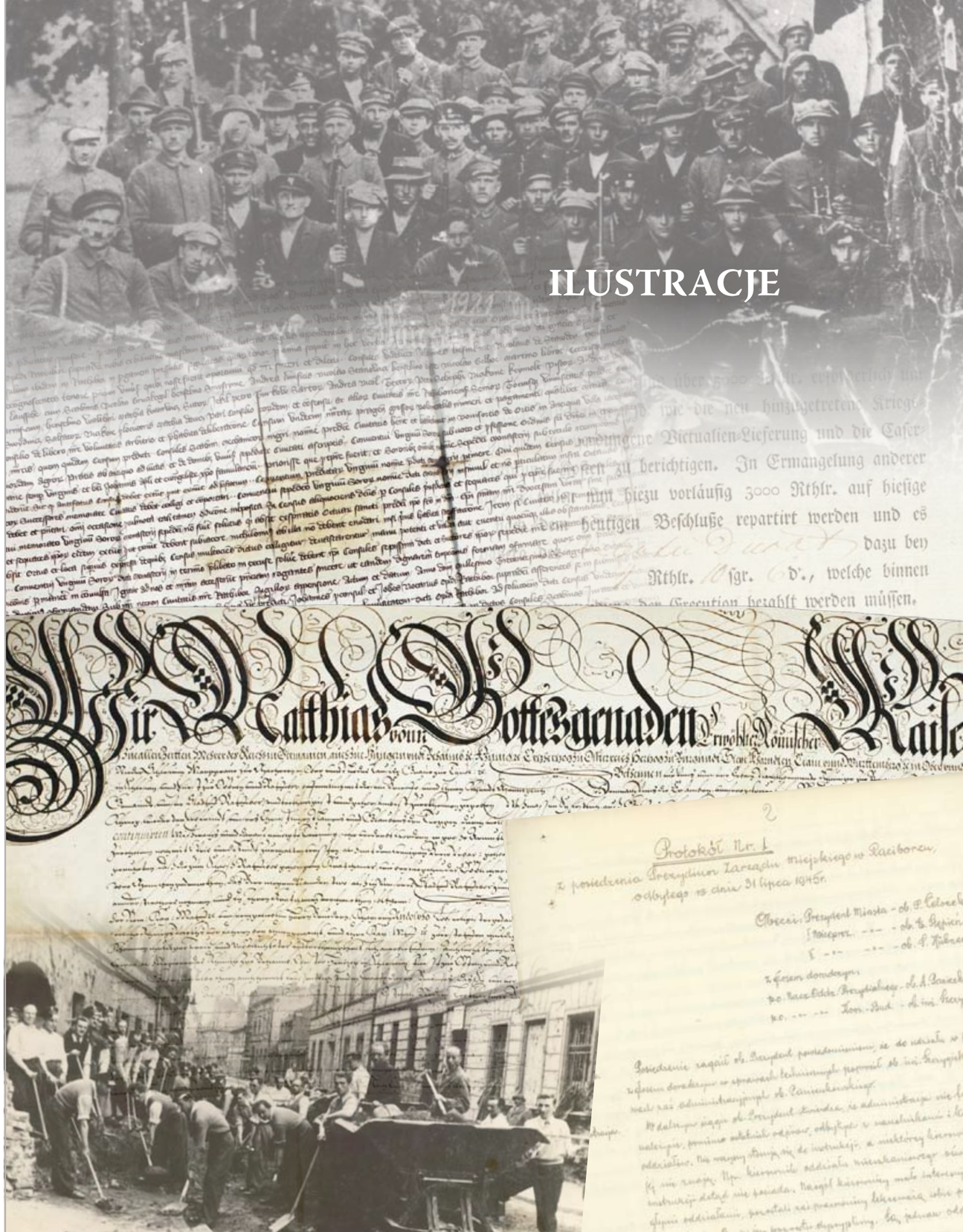

1. Przecław biskup wrocławski, na prośbę Jana zwanego Newkirche burmistrza miasta Raciborza i Jana z Bohumina notariusza miejskiego, zatwierdza i transumuje dokument Jana księcia opawsko-raciborskiego z 12 listopada 1368 roku, w sprawie zapisu 11 grzywien czynszu na rzecz tamtejszego klasztoru dominikanek; Racibórz, 9 luty 1370 r.; AP Racibórz, Akta miasta Raciborza, sygn. 6.

2. Jan książę opawsko-raciborski poświadcza, że Hensel von Reichenwalde sprzedał Stanisławowi z Brzezia swoje sołectwo w Brzeziu za 150 grzywien; Racibórz, 17 sierpnia 1383 r.; AP Racibórz, Akta miasta Raciborza, sygn. 60.

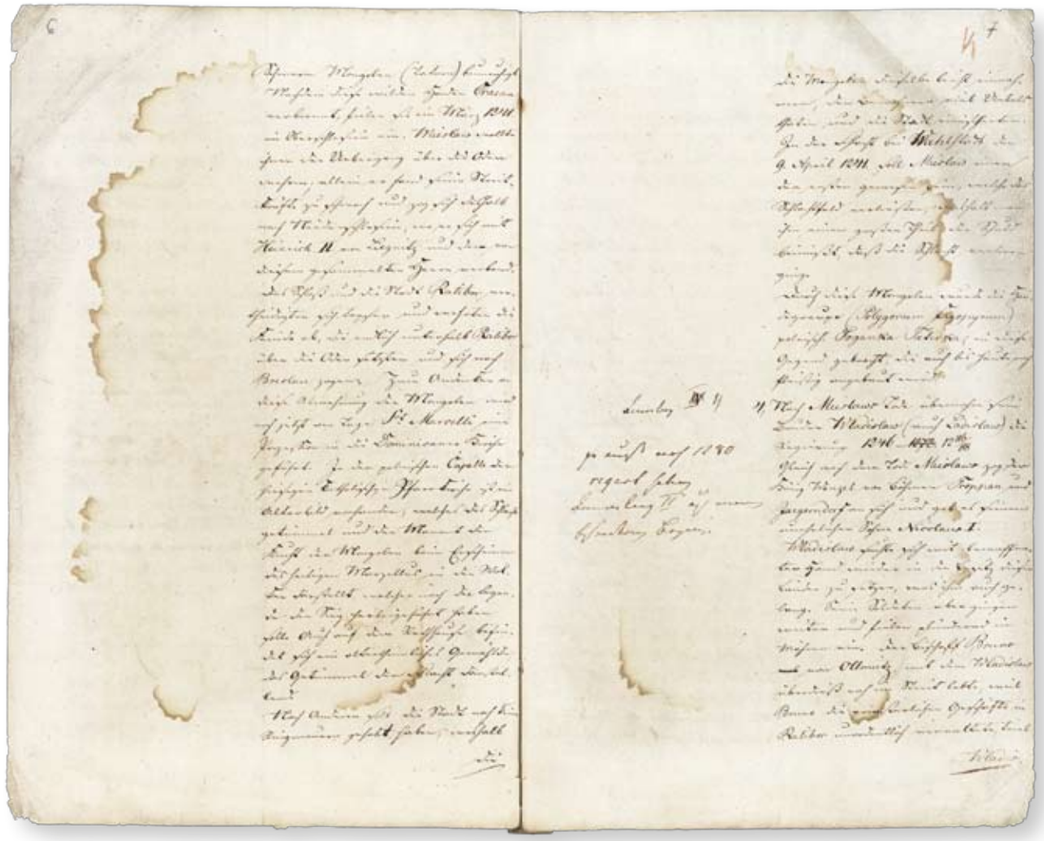

3. Kronika miasta Raciborza. Powyższy fragment opisuje najazd tatarski z 1241 r. i wspomina o uratowaniu miasta za wstawiennictwem św. Marcelego; I połowa XIX w.; AP Racibórz, Komora Książęca Zamku w Raciborzu, sygn. 2426.

4. Mikołaj książę opawsko-raciborski, za zgodą syna Jana, wymienia z rycerzem Stopaczem sołectwo w Studziennej na wójtostwo dziedziczne w Pilchowicach; Racibórz, 9 marca 1360 r.; AP Racibórz, Akta miasta Raciborza, sygn. 69.

5. Rudolf II cesarz rzymsko-niemiecki zatwierdza na prośbę rady miasta Raciborza wszystkie wcześniejsze przywileje nadane temu miastu i zatwierdzone przez jego poprzedników Ferdynanda I i Maksymiliana II; Praga, 19 czerwca 1597 r.; AP Racibórz, Akta miasta Raciborza, sygn. 2.

6. Rudolf II cesarz rzymsko-niemiecki, na prośbę mieszczan raciborskich nakazuje, aby wszyscy niekatolicy opuścili miasto; Praga, 14 grudnia 1607 r.; AP Racibórz, Akta miasta Raciborza, sygn. 27.

7. Rudolf II cesarz rzymsko-niemiecki, na prośbę rady miasta Raciborza czyni Racibórz miastem wolnym, które ma zawsze należeć do Korony Czeskiej; Praga, 28 października 1609 r.; AP Racibórz, Akta miasta Raciborza, sygn. 28.

8. Maciej cesarz rzymsko-niemiecki w dowód uznania dla wierności miasta oraz ze względu na jego nędzę nadaje miastu Racibórz urbarz piwowarski; Praga, 29 września 1612 r.; AP Racibórz, Akta miasta Raciborza, sygn. 29.

9. Ferdynand III król czeski nakazuje wszystkim dowódcom wojskowym, aby miasta Racibórz nie obciążali żadnymi kontrybucjami wojennymi; Wiedeń, 30 listopada 1635 r.; AP Racibórz, Akta miasta Raciborza, sygn. 34.

10. Ludwika Maria królowa polska, księżna opolsko-raciborska potwierdza sprzedaż majątku położonego w Brzeziu po Janie von Reiswitz Ferdynandowi hrabiemu Oppersdorffowi za sumę 3.500 talarów śląskich; Racibórz, 15 listopada 1658 r.; AP Racibórz, Akta miasta Raciborza, sygn. 67.

11. Przepustka zezwalająca na swobodny przejazd do Raciborza wystawiona przez generała Lennarta Torstenssona, dowódcę szwedzkiego z czasów wojny trzydziestoletniej; Obóz szwedzki pod Brzegiem, 11 lipca 1642 r.; AP Racibórz, Komora Książęca Zamku w Raciborzu, sygn. 1.

12. Rada miasta Raciborza oświadcza, że kupiła na prawach odkupu roczny czynsz w wysokości 37 talarów za sumę 625 talarów śląskich od Jakuba Filipa Olitorusa i zobowiązuje się wypłacać corocznie kościołowi NMP w Raciborzu tenże czynsz na rzecz fundacji, którą wspomniany Olitorus założył; Racibórz, 29 września 1668 r.; AP Racibórz, Akta miasta Raciborza, sygn. 47.

13. Leopold I cesarz rzymsko-niemiecki nadaje Jakubowi Glori, dotychczasowemu katu w Raciborzu za zasługi w leczeniu ludności przywilej „legitymację", którą usuwa zmazę wynikającą z uprawiania zawodu kata; Wiedeń, 4 stycznia 1685 r.; AP Racibórz, Akta miasta Raciborza, sygn. 53.

ANNO INCARNATÆ SALUTIS MDC.LXV.
Tempore
BEATISSIMI ET SANCTISSIMI IN CHRISTO PATRIS & DNI DNI
ALEXANDRI VII. Diviná Providentiá PAPÆ, Sacrosanctæ Romanæ & Universalis Ecclæ Pont: Maximi,
Augustissimo, Potentissimo, Invictissimoq. Romanorum Imperatore LEOPOLDO I. Hungariæ ac Bohemiæ Rege, Imperante.
Sub Serenissima Principe ac Domina Dnā LUDOVICA MARIA Poloniæ & Sveciæ Regina,
Pro nunc, Ducatuum Oppoliensis & Rattiboriensis, Iure Oppignerationis Principe ac Domina Domina.
Reverendissimo & Celsissimo Principe ac Dno Dno SEBASTIANO, DEI & Aplicæ Sedis gratiá Episcopo Wratislaviensi,
Illustrissimo Dno Dno Francisco Eusebio S. R. Imperij Comite ab Oppersdorff, Libero Barone de Aych & Friedstein, Hæreditario Dno
Reverendissimis, Illustrissimis, Adm Reverendis Perillbus, Nobilibus ac Doctissimis Dnis Dnis, Ecclæ Collegiatæ Rattiboriensis
Adm R. Dno Andreá Margwart, Parocho in Militz, hic Præposito.
Rdissmo & Illmo Dno Dno Francisco Ioanne Ignatio Welczek,
Adm R. Dno Andrea Francisco Sendecio, Custode, Seniore Canonico
Adm R. Dno Andrea Ludovico Stanski, Scholastico, Canonico simul
Adm R. Dno Christophoro Hallacz, Sorensi Parocho, Cantore simul & Canonico
Rdissmo Dno Thomá Alexandro Czarnecki de Czarcza, Canonico
CONSULIBUS
Providis ac Circumspectis Viris
Dno Ioanne Czech. D. Paulo Alphonso Foltek. D. Gregorio Kochio ab Hintzenfeld. D. Mgro Christophoro Leopoldo Krigero, & Dno Mgro Valentino Maximiliano Sculteto.
ANTIQUIORIS SENATUS ASSESSORIB., CONSULTIS VIRIS,
Dno Ioanne Urbani. Dno Georgio Olitorio. Dno Ioanne Czermak, Dno Francisco Schueman, & Dno Abrahamo Mosler.
Turris hæc, cuius pars superior Anno M.D.LXXX.VIII. ut in adiacente Membrana videre est, ab Antecessoribus nris adificata, Anno vero M.DC.XLV. ad evitandum ruinæ periculum, usq. ad Cancellos deposita fuit, rursum Anno M.DC.LXV. DEI Providentiá restaurata, & in antiquo fundamento, á dictis Cancellis, superaddito adhuc ad circiter ulnas novo muro, usq. ad ipsum Cacumen reædificata surrexit. Ad cuius Petasum, Scriptum hoc, pro futura rei memoria, impositum, & Privilegia Civitatis, á Venerabili huiate Capitulo Vidimata, ut pote ad locum securiorem. In omnem Eventum, Grata Posteritati, sunt recondita. DEUS ter Opt: Max: Conservet & benedicat Civitatem hanc, & Omnes habitantes in ea.

14. Akt erekcyjny wieży kościoła NMP w Raciborzu, w którym podano skład kapituły przy tym kościele i skład rady miejskiej. Dokument wraz z odpisami przywilejów miejskich umieszczono w gałce hełmu wieży; Racibórz, 1665 r.; AP Racibórz, Akta miasta Raciborza, sygn. 43.

15 Wyrok sądowy w sprawie chłopskich buntowników z dóbr Feliksa hrabiego Sobka; Racibórz, 17 grudnia 1750 r.; AP Racibórz, Komora Książęca Zamku w Raciborzu, sygn. 2423.

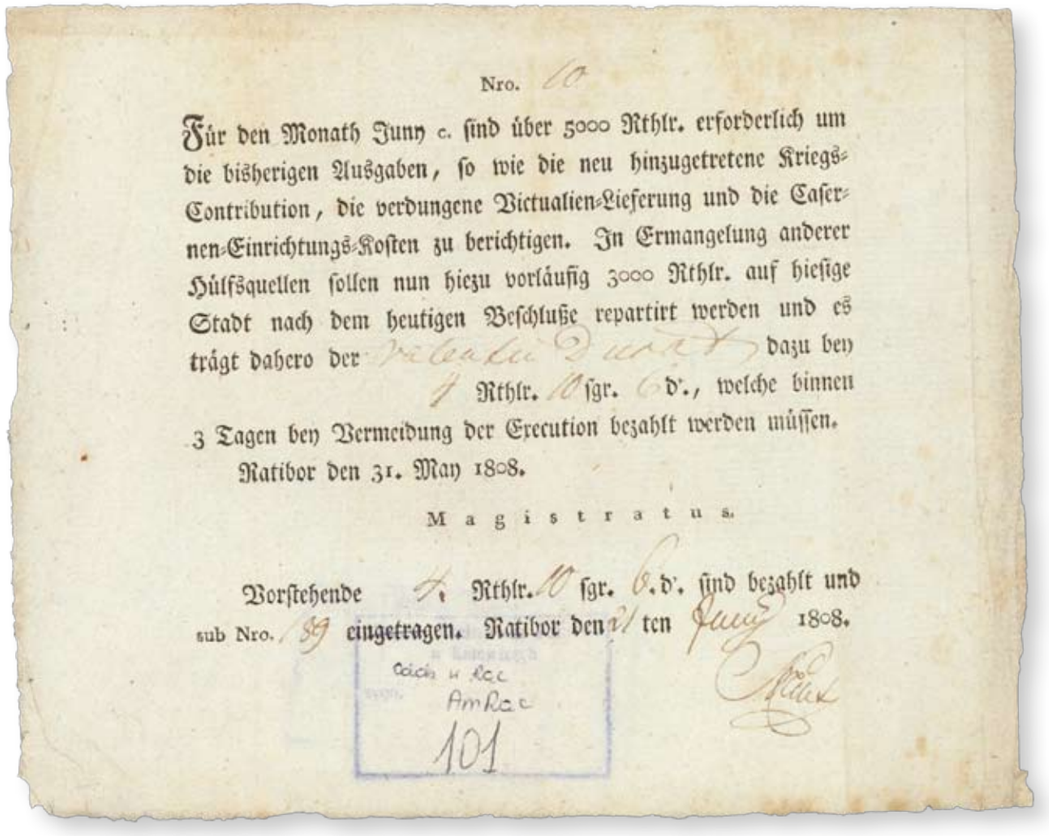

Nro. 60

Für den Monath Juny c. sind über 5000 Rthlr. erforderlich um die bisherigen Ausgaben, so wie die neu hinzugetretene Kriegs-Contribution, die verdungene Victualien-Lieferung und die Casernen-Einrichtungs-Kosten zu berichtigen. In Ermangelung anderer Hülfsquellen sollen nun hiezu vorläufig 3000 Rthlr. auf hiesige Stadt nach dem heutigen Beschluße repartirt werden und es trägt dahero der Valentin Duda dazu bey 4 Rthlr. 10 sgr. 6 d., welche binnen 3 Tagen bey Vermeidung der Execution bezahlt werden müssen.

Ratibor den 31. May 1808.

Magistratus.

Vorstehende 4 Rthlr. 10 sgr. 6 d. sind bezahlt und sub Nro. 89 eingetragen. Ratibor den 21 ten Juny 1808.

Acta u Rac
Am Rac
101

16. Kwit rekwizycyjny wojsk napoleońskich; 1808 r.; AP Racibórz, Akta miasta Raciborza, sygn. 101.

17. Projekt herbu miasta Raciborza; początek XX w.; AP Racibórz, Akta miasta Raciborza, sygn. 1/1.

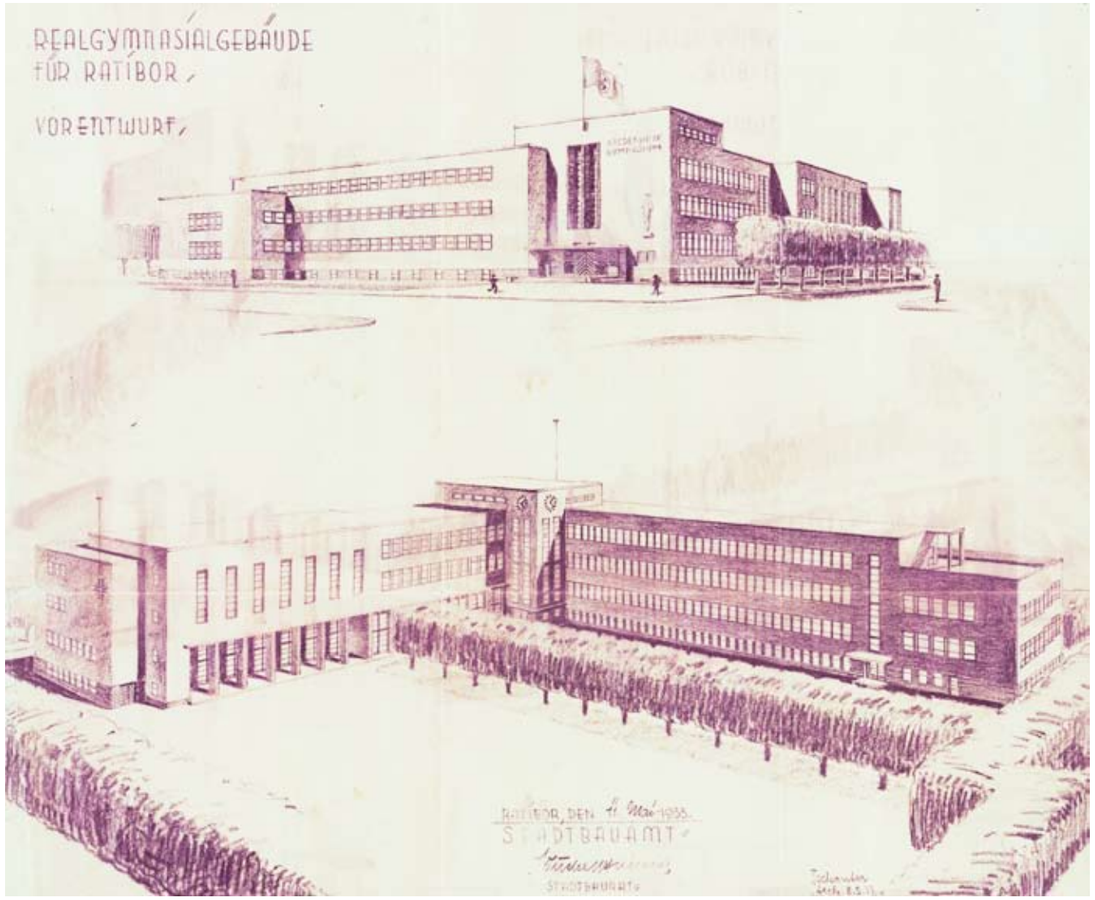

18. Projekt budynku gimnazjum realnego (niezrealizowany); 1933 r.; AP Racibórz, Akta miasta Raciborza, sygn. 381.

19. Budżet miasta Raciborza na rok rachunkowy 1935; AP Racibórz, Akta miasta Raciborza, sygn. 112.

20. Budżet miasta Raciborza na rok rachunkowy 1939; AP Racibórz, Akta miasta Raciborza, sygn. 114.

21. Teren Zakładów Wyrobów Węglowych Siemens-Płonia S.A., przez mieszkańców Płoni nazywany „czarną budą"; początek XX w.; AP Racibórz, Zakłady Przetworów Węglowych „Siemens-Plania" Spółka Akcyjna w Raciborzu, sygn. 90.

22. Wieża ciśnień przy ulicy 1 Maja w Raciborzu; okres międzywojenny; AP Racibórz, Zbiór fotografii Archiwum Państwowego w Katowicach Oddział w Raciborzu, sygn. 56/1.

23. Grupa powstańców z powiatu raciborskiego. Na tablicy napis:"1921 Mai Powstańze Górno Ślanscy"; maj 1921 r.; AP Katowice, KW PZPR Katowice, sygn. Z-II-402.

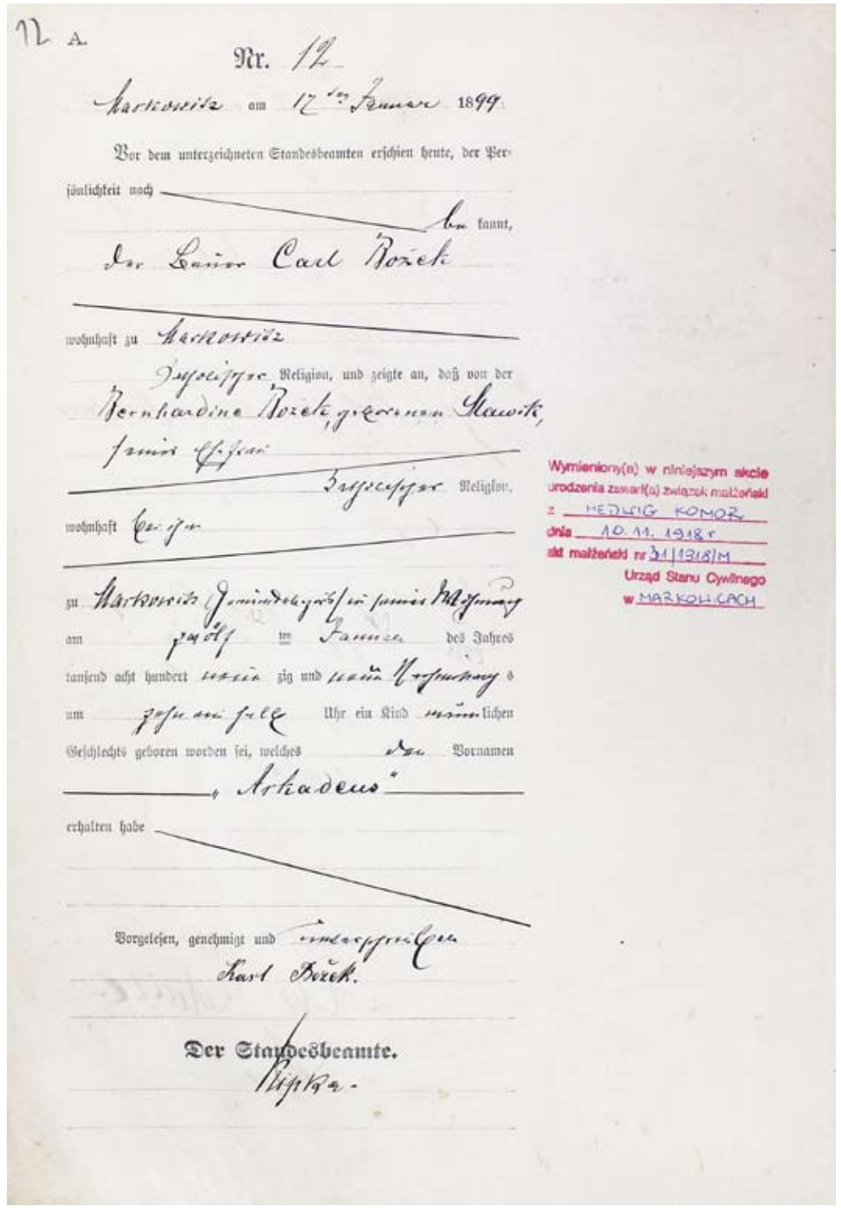

12 A.

Nr. 12

Markowitz am 12ten Januar 1899

Vor dem unterzeichneten Standesbeamten erschien heute, der Persönlichkeit nach bekannt,

der Bauer Carl Bożek

wohnhaft zu Markowitz

Katholischer Religion, und zeigte an, daß von der Bernhardine Bożek, geborenen Slawik, seiner Ehefrau

Katholischer Religion,

wohnhaft bei ihm

zu Markowitz Gemeindebezirk seiner Wohnung

am zwölf ten Januar des Jahres

tausend acht hundert neun zig und neun Nachmittags

um zehn ein halb Uhr ein Kind männlichen

Geschlechts geboren worden sei, welches den Vornamen

„Arkadeus"

erhalten habe

Vorgelesen, genehmigt und unterschrieben

Karl Bożek.

Der Standesbeamte.

Wymieniony(a) w niniejszym akcie urodzenia zawarł(a) związek małżeński z HEDWIG KOMOR dnia 10. 11. 1918 r akt małżeński nr 31/1918/M Urząd Stanu Cywilnego w MARKOWICACH

24. Akt urodzenia Arki Bożka; 12 stycznia 1899 r.; AP Racibórz, USC Markowice, sygn. 26.

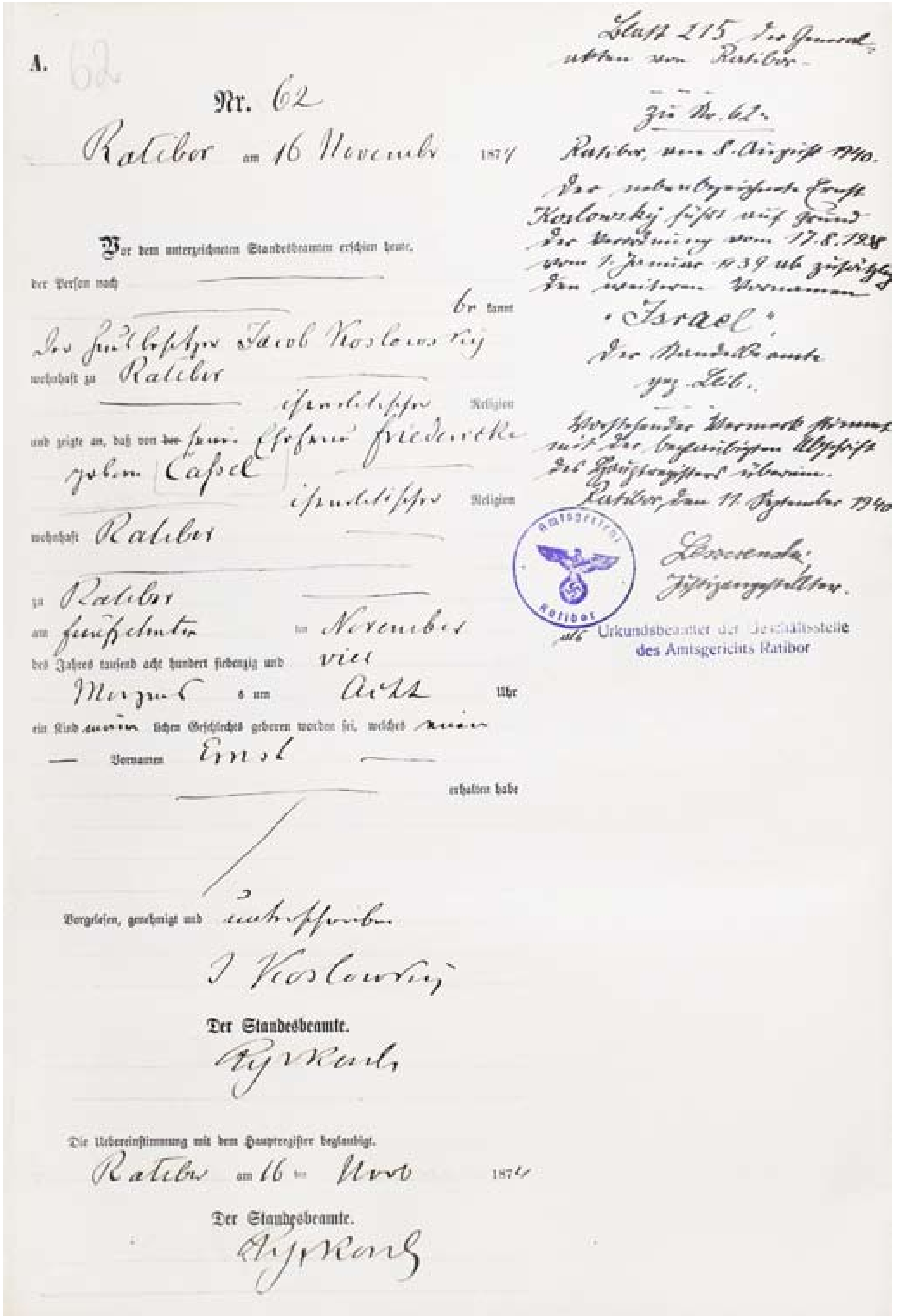

A. 62

Nr. 62

Ratibor am 16 November 1874

Vor dem unterzeichneten Standesbeamten erschien heute, der Person nach bekannt,

der ... Jacob Koslowsky

wohnhaft zu Ratibor

israelitischer Religion

und zeigte an, daß von der Ehefrau Friedericke geborene Cassel

israelitischer Religion

wohnhaft Ratibor

zu Ratibor

am fünfzehnten November

des Jahres tausend acht hundert siebenzig und vier

Morgens um acht Uhr

ein Kind männlichen Geschlechts geboren worden sei, welches den Vornamen Ernst erhalten habe.

Vorgelesen, genehmigt und unterschrieben

I. Koslowsky

Der Standesbeamte.

Die Uebereinstimmung mit dem Hauptregister beglaubigt.

Ratibor am 16 Nov 1874

Der Standesbeamte.

Blatt 215 ... Ratibor.

Zu Nr. 62.

Ratibor, den 8. August 1940.

Der nebenbezeichnete Ernst Koslowsky führt auf Grund der Verordnung vom 17.8.1938 vom 1. Januar 1939 ab zusätzlich den weiteren Vornamen „Israel“.

Der Standesbeamte

Gleichlautender Vermerk ... übereinstimmend

Ratibor, den 11. September 1940

Justizangestellter.

Amtsgericht Ratibor

Urkundsbeamter der Geschäftsstelle des Amtsgerichts Ratibor

25. Akt urodzenia Ernsta Koslowskiego z dopisanym w 1940 roku przez urzędnika imieniem „Israel”; 16 listopada 1874 r.; AP Racibórz, USC Racibórz, sygn. 1.

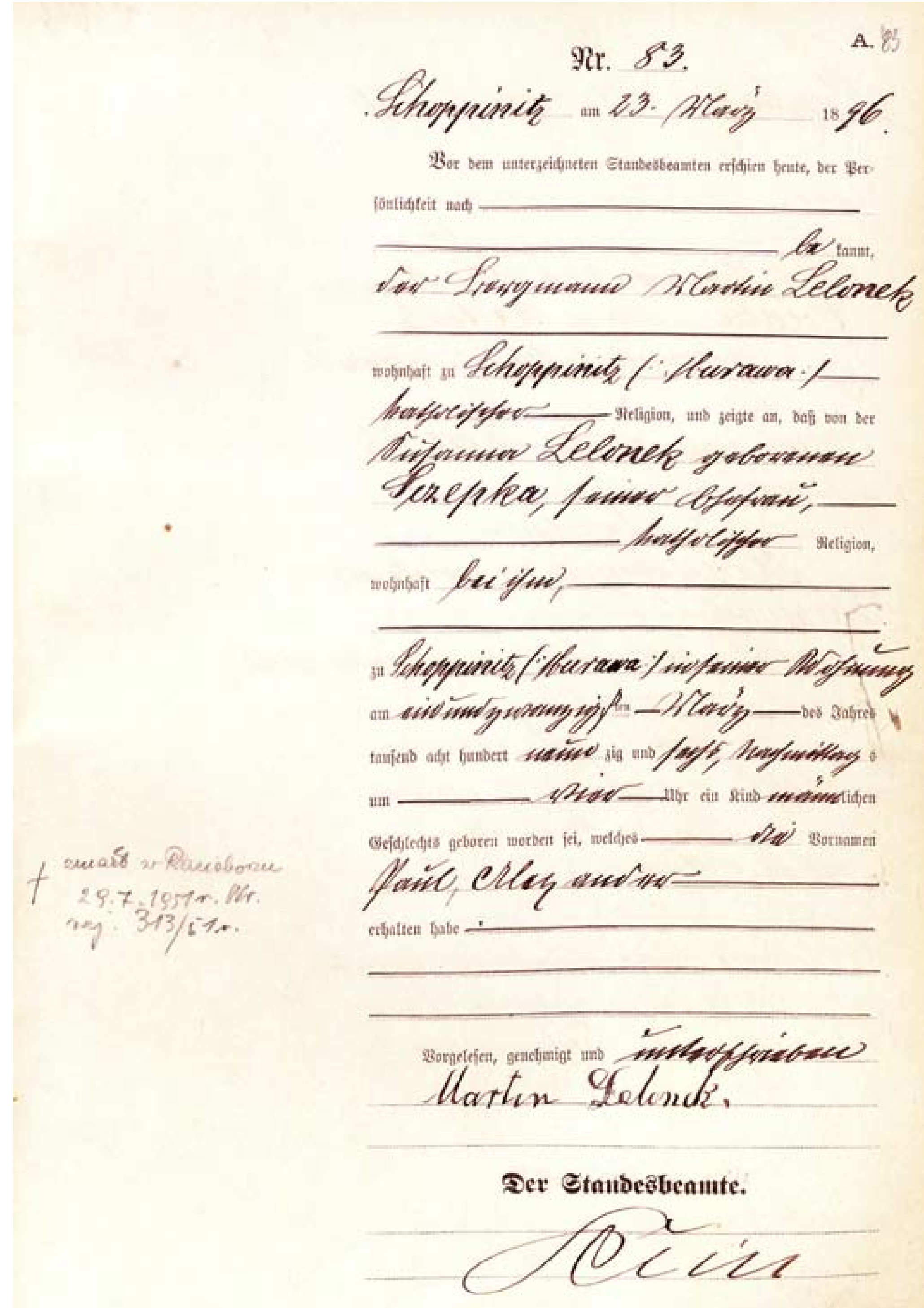

Nr. 83.

A. 83

Schoppinitz am 23. März 1896.

Vor dem unterzeichneten Standesbeamten erschien heute, der Persönlichkeit nach bekannt,

der Bergmann Martin Lelonek

wohnhaft zu Schoppinitz (Murawa)

katholischer Religion, und zeigte an, daß von der Susanna Lelonek geborenen Szczepka, seiner Ehefrau, katholischer Religion,

wohnhaft bei ihm,

zu Schoppinitz (Murawa) in seiner Wohnung

am einundzwanzigsten März des Jahres tausend acht hundert neunzig und sechs, nachmittags

um vier Uhr ein Kind männlichen Geschlechts geboren worden sei, welches die Vornamen

Paul, Alexander

erhalten habe

† zmarł w Raciborzu 29.7.1951 r. Akt. nr. 313/51 r.

Vorgelesen, genehmigt und unterschrieben

Martin Lelonek.

Der Standesbeamte.

26. Akt urodzenia Pawła Lelonka; 23 marca 1896 r.; AP Katowice, USC Szopienice, sygn. 2.

27. Armia Czerwona wkracza do Raciborza; 1945 r.; AP Racibórz, Zbiór fotografii Archiwum Państwowego w Katowicach Oddział w Raciborzu, sygn. 35.

28. Zniszczony most przy ulicy Piaskowej. W tle Zakłady Wyrobów Węglowych Siemens-Płonia S.A.; 1945 r.; AP Racibórz, Zbiór fotografii Archiwum Państwowego w Katowicach Oddział w Raciborzu, sygn. 65/4.

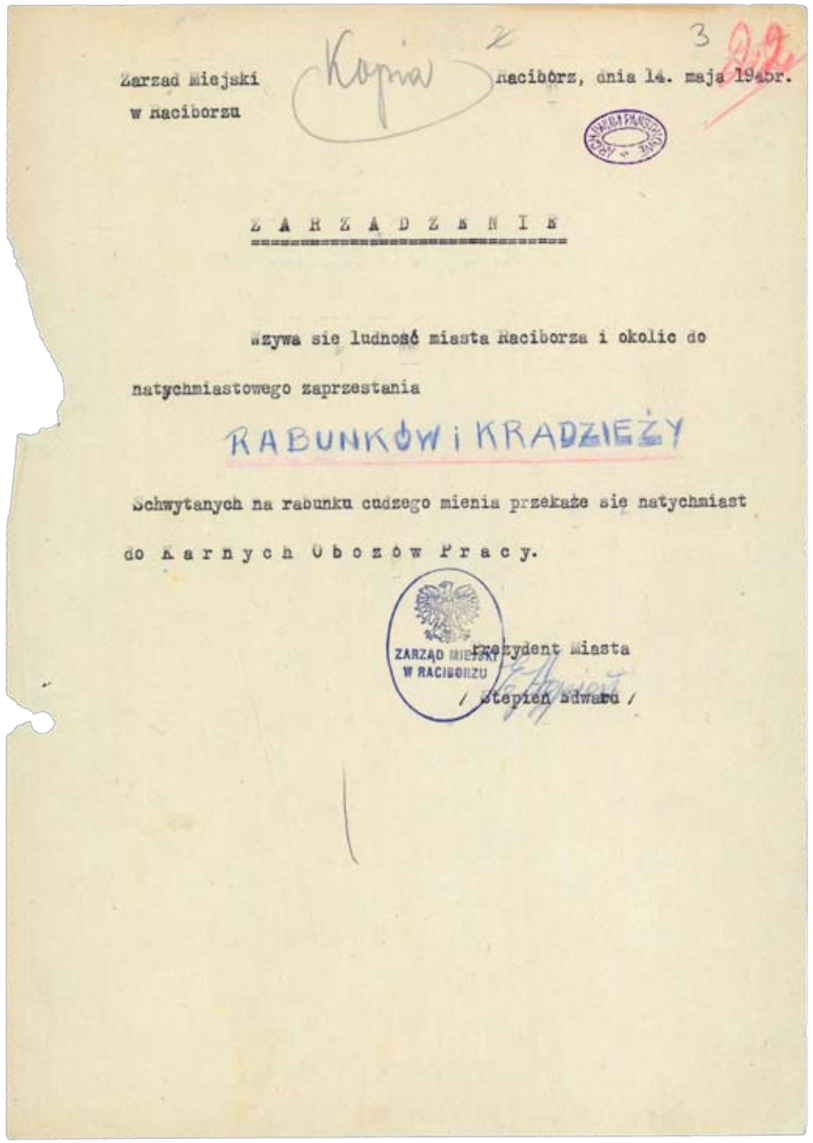

Zarząd Miejski
w Raciborzu

Kopia

Racibórz, dnia 14. maja 1945r.

Z A R Z Ą D Z E N I E

Wzywa się ludność miasta Raciborza i okolic do natychmiastowego zaprzestania

RABUNKÓW i KRADZIEŻY

Schwytanych na rabunku cudzego mienia przekaże się natychmiast do K a r n y c h O b o z ó w P r a c y.

ZARZĄD MIEJSKI W RACIBORZU

Prezydent Miasta
/ Stępień Edward /

29. Zarządzenie prezydenta miasta Raciborza w sprawie natychmiastowego zaprzestania rabunków; 14 maja 1945 r.; AP Racibórz, Zarząd Miejski i Miejska Rada Narodowa w Raciborzu, sygn. 65.

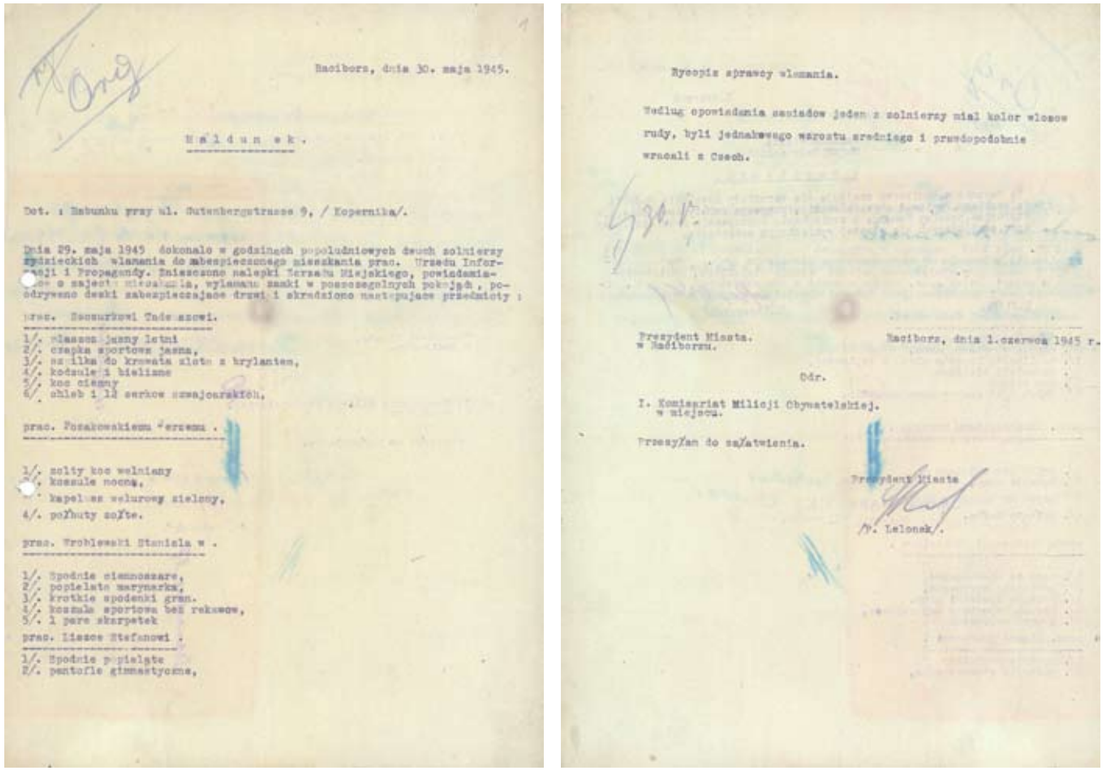

Racibórz, dnia 30. maja 1945.

M e l d u n e k.

Dot. : Rabunku przy ul. Gutenbergstrasse 9, / Kopernika/.

Dnia 29. maja 1945 dokonało w godzinach popołudniowych dwuch żołnierzy sowieckich włamania do zabezpieczonego mieszkania prac. Urzędu Informacji i Propagandy. Zniszczono nalepki Zarządu Miejskiego, powiadamiające o zajęciu mieszkania, wyłamano zamki w poszczególnych pokojach, poodrywano deski zabezpieczające drzwi i skradziono następujące przedmioty :

prac. Szczurkowi Tadeuszowi.

1/. płaszcz jasny letni
2/. czapka sportowa jasna,
3/. szpilka do krawata złota z brylantem,
4/. kodzule i bielizna
5/. koc ciemny
6/. chleb i 12 serków szwajcarskich,

prac. Fozakowskiemu Jerzemu .

1/. żółty koc wełniany
2/. koszula nocna,
3/. kapelusz welurowy zielony,
4/. półbuty żółte.

prac. Wróblewski Stanisław .

1/. Spodnie ciemnoszare,
2/. popielate marynarka,
3/. krótkie spodenki gran.
4/. koszula sportowa bez rękawów,
5/. 1 para skarpetek

prac. Liszce Stefanowi .

1/. Spodnie popielate
2/. pantofle gimnastyczne,

Rycopis sprawcy włamania.

Według opowiadania zasiadów jeden z żołnierzy miał kolor włosów rudy, byli jednakowego wzrostu średniego i prawdopodobnie wracali z Czech.

Prezydent Miasta
w Raciborzu.

Racibórz, dnia 1.czerwca 1945 r.

Odr.

I. Komisariat Milicji Obywatelskiej.
w miejscu.

Przesyłam do załatwienia.

Prezydent Miasta
/P. Lelonek/.

30. Meldunek w sprawie rabunku dokonanego przez żołnierzy sowieckich; 1 czerwca 1945; AP Racibórz, Starostwo Powiatowe w Raciborzu, sygn. 25.

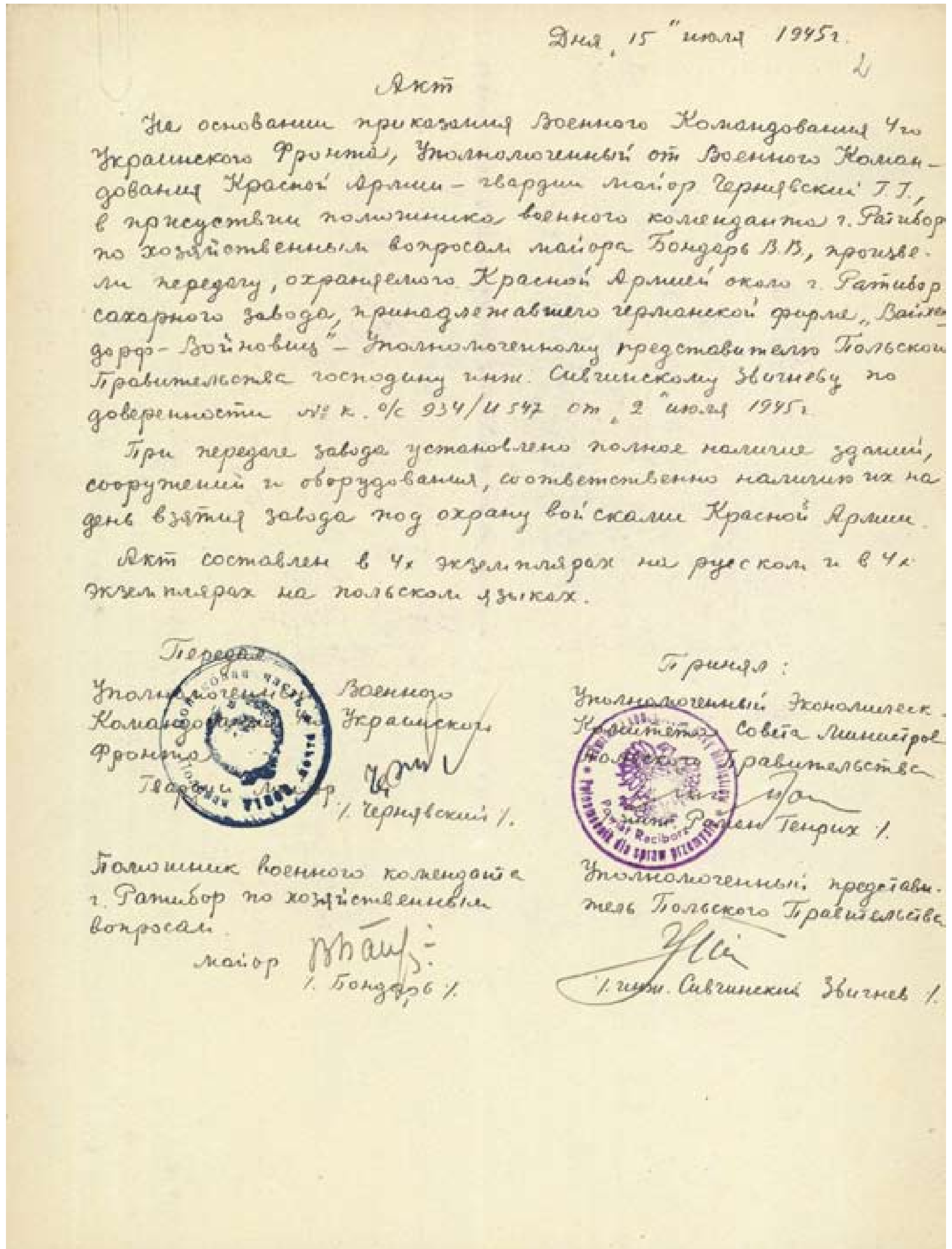

Дня, 15 " июля 1945 г.

2

Акт

На основании приказания Военного Командования 4-го Украинского Фронта, Уполномоченный от Военного Командования Красной Армии – гвардии майор Чернявский Т.Т., в присутствии помощника военного коменданта г. Ратибор по хозяйственным вопросам майора Бондарь В.В., произвели передачу, охраняемого Красной Армией около г. Ратибор сахарного завода, принадлежавшего германской фирме „Вайсдорф-Войновиц" – Уполномоченному представителю Польского Правительства господину инж. Савчинскому Збигневу по доверенности № к. о/с 934/и 547 от „2" июля 1945 г.

При передаче завода установлено полное наличие зданий, сооружений и оборудования, соответственно наличию их на день взятия завода под охрану войсками Красной Армии.

Акт составлен в 4х экземплярах на русском и в 4х экземплярах на польском языках.

Передал:
Уполномоченный Военного Командования 4 Украинского Фронта
Гвардии Майор
/ Чернявский /

Помощник военного коменданта г. Ратибор по хозяйственным вопросам
майор
/ Бондарь /

Принял:
Уполномоченный Экономическ. Комитета Совета Министров Польского Правительства
/ [illegible] Генрих /

Уполномоченный представитель Польского Правительства
/ инж. Савчинский Збигнев /

31. Pismo sowieckiej komendantury wojennej o zajęciu terenu cukrowni w Raciborzu; 15 lipca 1945 r.; AP Racibórz, Cukrownia „Racibórz" w Raciborzu, sygn. 2.

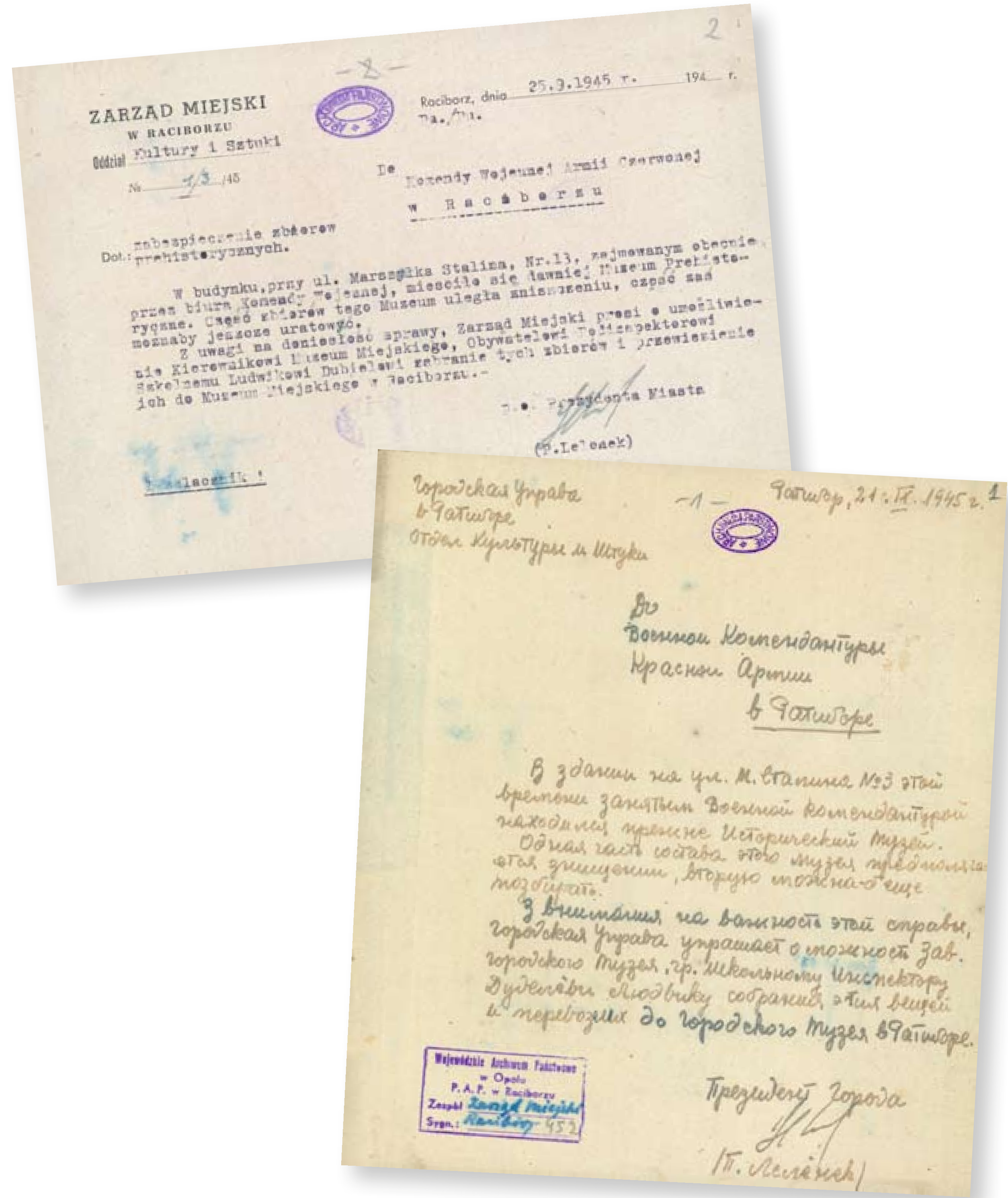

2

-8-

ZARZĄD MIEJSKI
W RACIBORZU
Oddział Kultury i Sztuki

Nr 1/3/45

Racibórz, dnia 25.9.1945 r.

Do
Komendy Wojennej Armii Czerwonej
w Raciborzu

Dot.: zabezpieczenie zbiorów prehistorycznych.

W budynku, przy ul. Marszałka Stalina, Nr. 13, zajmowanym obecnie przez biura Komendy Wojennej, mieściło się dawniej Museum Prehistoryczne. Część zbiorów tego Museum uległa zniszczeniu, część zaś możnaby jeszcze uratować.

Z uwagi na doniosłość sprawy, Zarząd Miejski prosi o umożliwienie Kierownikowi Museum Miejskiego, Obywatelowi Podinspektorowi Szkolnemu Ludwikowi Dubielowi zebranie tych zbiorów i przewiezienie ich do Museum Miejskiego w Raciborzu.-

z.p. Prezydenta Miasta
(P. Lelonek)

Szkalacenik!

Городская Управа
в Ратиборе
Отдел Культуры и Штуки

-1-

Ратибор, 21.IX.1945 г.

1

До
Военной Комендантуры
Красной Армии
в Ратиборе

В здании на ул. М. Сталина № 3 этой времени занятым Военной комендантурой находился прежне Исторический музей.

Одная часть состава этого музея предполагая зничтожении, вторую можна-б еще позбирать.

З внимания на важность этой справы, Городская Управа упрашает о можность Зав. городского музея, гр. Школьному Инспектору Дубелёви Людвику собранию этих вещей и перевозних до городского музея в Ратиборе.

Президент Города
(П. Лелёнек)

Wojewódzkie Archiwum Państwowe
w Opolu
P.A.P. w Raciborzu
Zespół Zarząd Miejski Racibórz
Sygn.: 452

32. Pismo w języku polskim i rosyjskim burmistrza Raciborza Pawła Lelonka do sowieckiej komendantury wojennej miasta Raciborza w sprawie zabezpieczenia zbiorów archeologicznych Muzeum Miejskiego; 1945 r.; AP Racibórz, Zarząd Miejski i Miejska Rada Narodowa w Raciborzu, sygn. 511.

33. Ekipa odgruzowująca w Raciborzu; ok. 1945 r.; AP Racibórz, Zbiór fotografii Archiwum Państwowego w Katowicach Oddział w Raciborzu, sygn. 57.

34. Ulica Chopina podczas odgruzowywania; ok. 1945 r.; AP Racibórz, Zbiór fotografii Archiwum Państwowego w Katowicach Oddział w Raciborzu, sygn. 59.

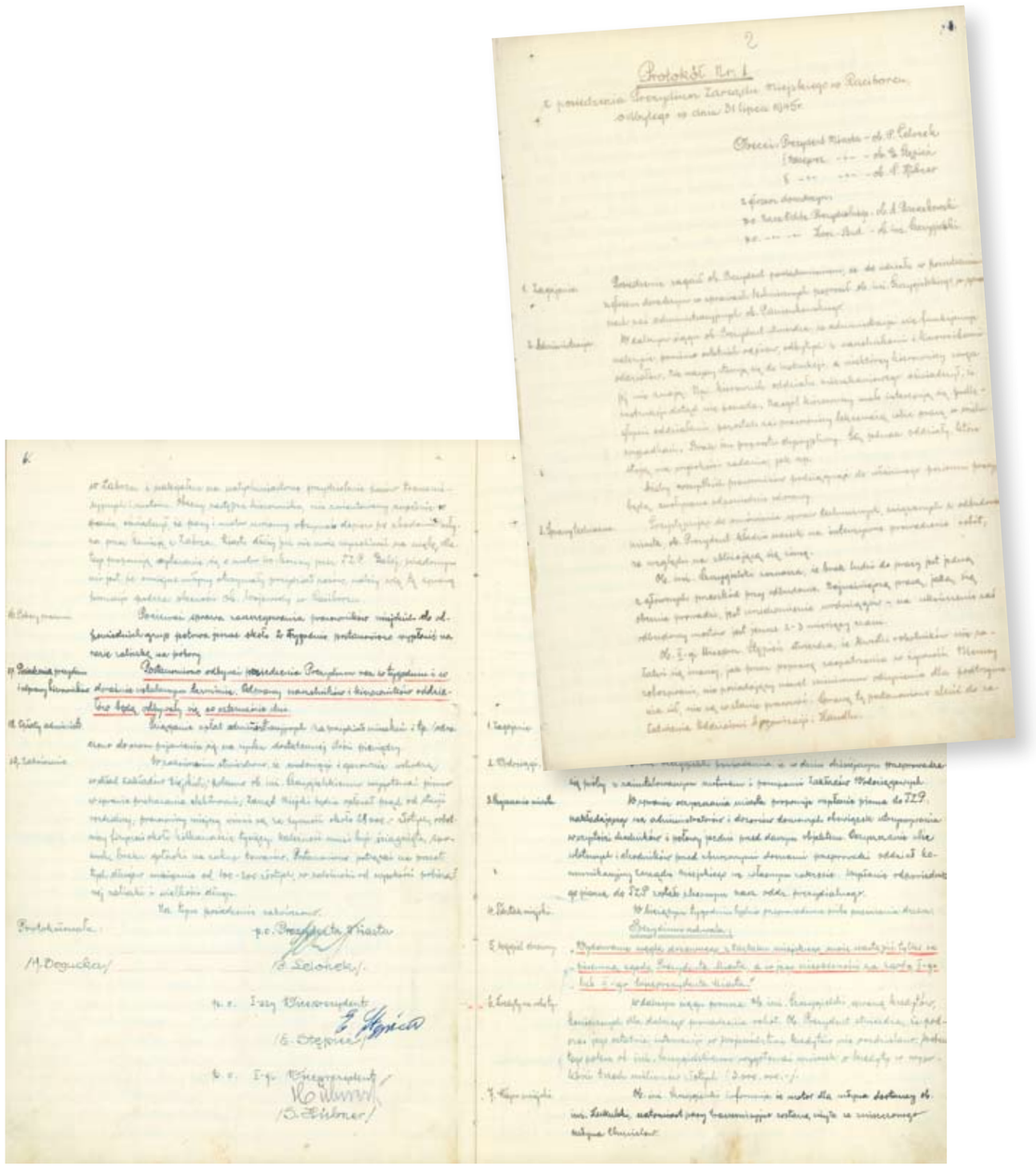

Protokół Nr 1

z posiedzenia Prezydium Zarządu miejskiego w Raciborzu odbytego w dniu 14 lipca 1945r.

Obecni: Prezydent Miasta - ob. P. Zaborek
I Wiceprez. -"- - ob. S. Rejnis
II -"- -"- - ob. F. Pikor

z ramienia dowództwa:
ze Sztabu Obrony Przeciwlotniczej - ob. J. Zaczkowski
ze -"- -"- Inż. Bud. - ob. inż. Szczygielski

1. Zagajenie

2. Sprawozdanie

35. Protokół pierwszego posiedzenia Prezydium Zarządu Miejskiego w Raciborzu; 14 lipca 1945 r.; AP Racibórz, Zarząd Miejski i Miejska Rada Narodowa w Raciborzu, sygn. 67.

36. Budżet miasta Raciborza na rok 1949; 1949 r.; AP Racibórz, Zarząd Miejski i Miejska Rada Narodowa w Raciborzu, sygn. 178.

37. Sprawozdanie z wykonania budżetu miasta za 1980 rok; 1981 r.; AP Racibórz, Miejska Rada Narodowa w Raciborzu, sygn. 32.

38. Afisz informujący o meczu piłki nożnej, który zostanie rozegrany pomiędzy drużynami Olimpii Poznań i Unii Racibórz; 1969 r.; AP Racibórz, Zbiór materiałów ulotnych Archiwum Państwowego w Katowicach Oddział w Raciborzu, sygn. 278.

39. Afisz informujący o meczu piłki nożnej, który zostanie rozegrany pomiędzy drużynami Górnika Zabrze i Unii Racibórz; 1969 r.; AP Racibórz, Zbiór materiałów ulotnych Archiwum Państwowego w Katowicach Oddział w Raciborzu, sygn. 328.

T E L E K S

WOJEWÓDZKIE BIURO
WYBORCZE
w K a t o w i c a c h

W nawiązaniu do Waszego teleksu z dnia 8 maja 1989r. nr wyb. 0010/25/89, informuję:

1. Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Raciborzu powołało 23 Obwodowe Komisje Wyborcze w dniu 18 kwietnia 1989r.
2. Skład liczbowy komisji odpowiada dyspozycjom art. 33 ust.3 Ordynacji Wyborczej tj. liczba członków wynosi w poszczególnych komisjach od 7 do 11 osób. Ogółem liczba członków Obwodowych Komisji Wyborczych wynosi 218 osób
3. Strona opozycyjno-solidarnościowa zgłosiła propozycje do składów OKW w dniu 8 maja br. - proponując jednocześnie swoich przedstawicieli w każdej komisji na funkcję zastępcy przewodniczącego komisji. W każdej komisji uczestniczy od 1 do 2 przedstawicieli opozycji, oprócz OKW nr.23 / tj. obwód zamknięty/ , do którego nie zgłoszono żadnego przedstawiciela.
   Nie wszystkie propozycje dot. funkcji z-cy przewodniczącego Obwodowej Komisji Wyborczej mogły zostać uwzględnione w związku ze zbyt późnym zgłoszeniem kandydatów.
4. W dniu13 maja 1989r. w Urzędzie Miejskim w Raciborzu odbędzie się spotkanie Miejskiego Zespołu Wyborczego, Przewodniczącego Miejskiej Rady Narodowej z przewodniczącymi i sekretarzami Obwodowych Komisji Wyborczych oraz kierownictwem zakładów opiekuńczych nad lokalami wyborczymi. Na tym spotkaniu zostaną wręczone akty powołania dla przewodniczących OKW.
   Pozostali członkowie Obwodowych Komisji Wyborczych otrzymają akty powołania na posiedzeniach w swoich obwodach.
5. W każdym lokalu wyborczym, na widocznym miejscu w dniu wyborów będzie wywieszony skład osobowy Obwodowej Komisji Wyborczej.

S E K R E T A R Z
Miejskiego Biura Wyborczego
Wanda TUJEK

40. Teleks Miejskiego Biura Wyborczego do Wojewódzkiego Biura Wyborczego w sprawie powołania obwodowych komisji wyborczych; maj 1989 r.; AP Racibórz, Miejska Rada Narodowa w Raciborzu, sygn. 89.

41. Mapa powiatu raciborskiego; druga połowa XIX wieku; AP Katowice, Zbiór kartograficzny I, sygn 723.

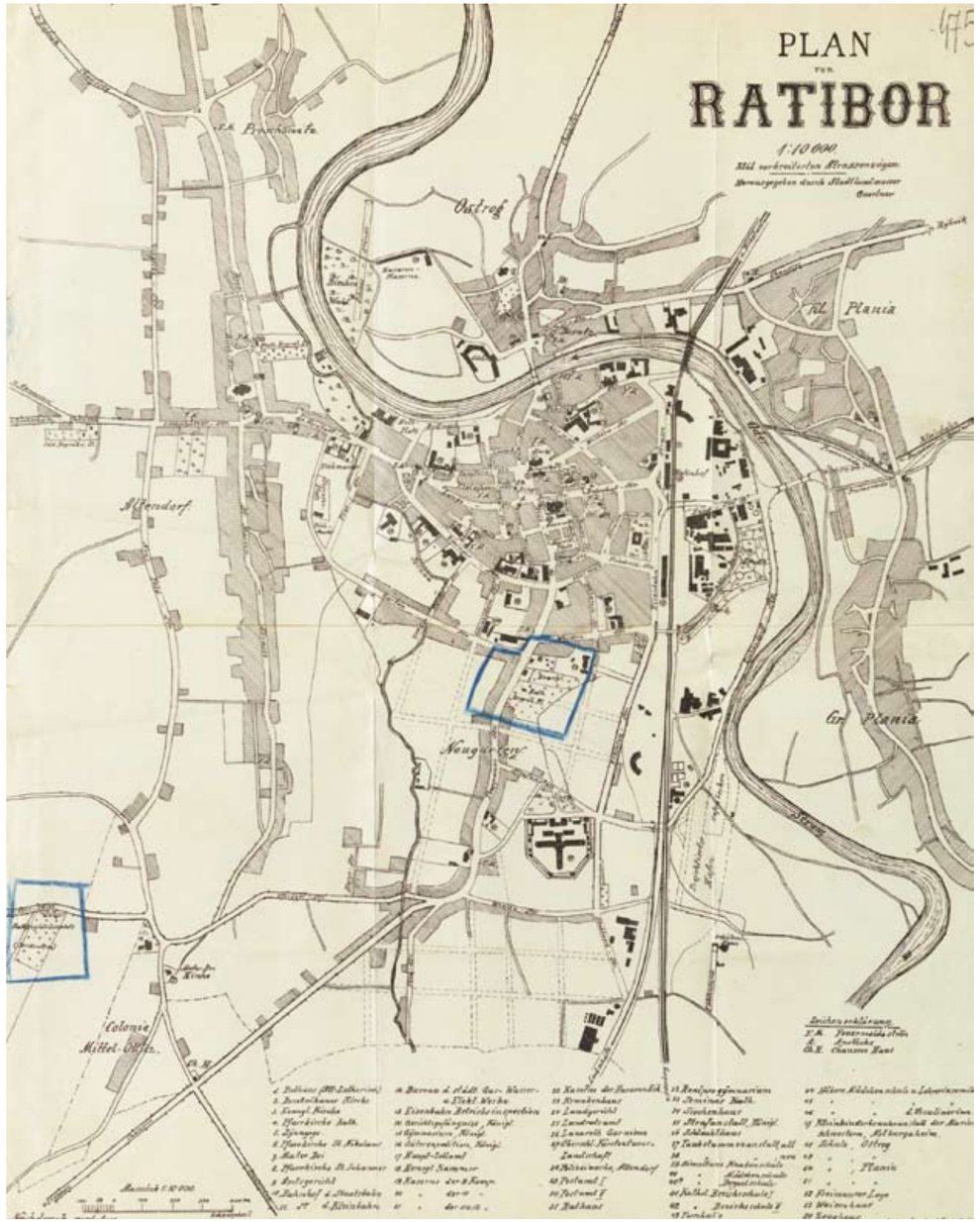

42. Plan Raciborza; początek XX wieku; AP Opole, Rejencja Opolska, sygn. 966.

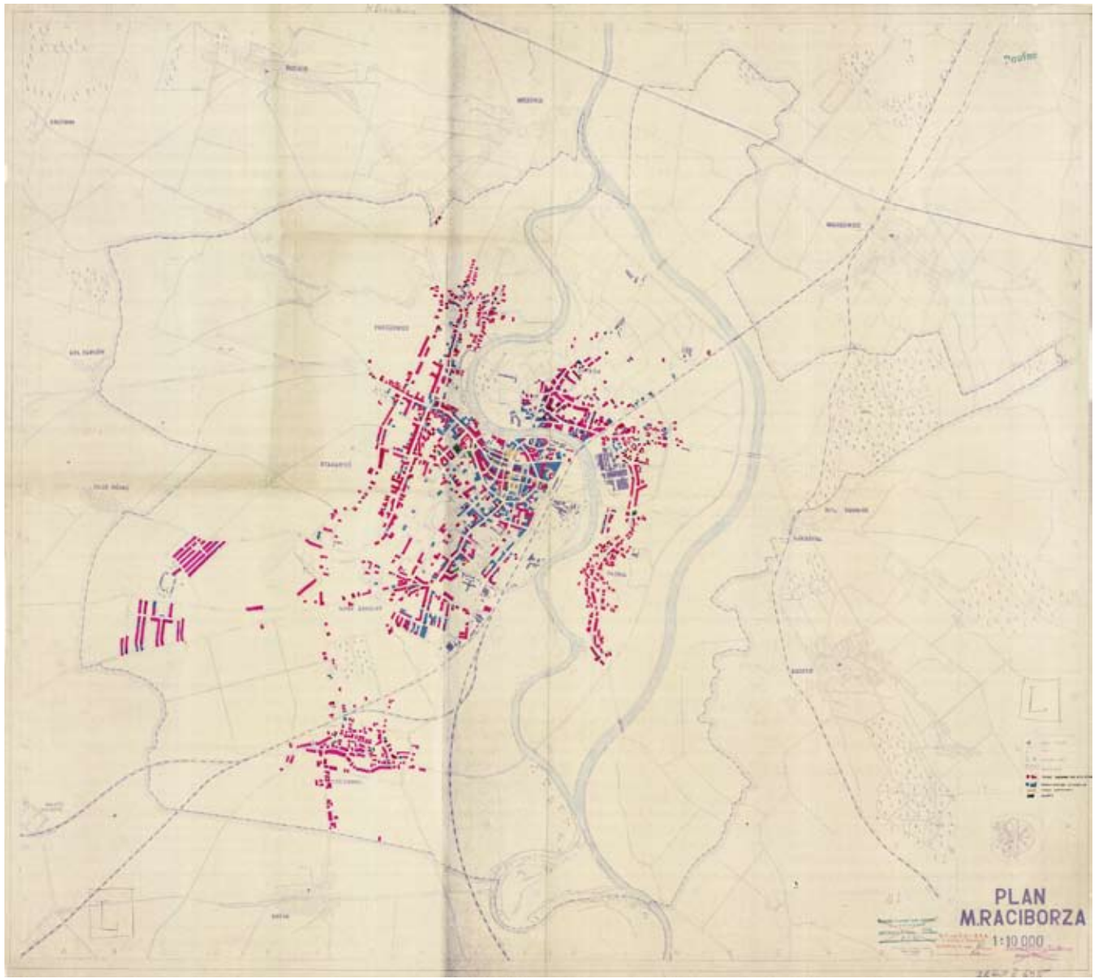

43. Plan Raciborza z zaznaczonymi kwartałami zabudowy zniszczonej w 1945 r.; 1949 r.; AP Katowice, Zbiór kartograficzny II, sygn. 695.

44. Budynek Archiwum w Raciborzu po powodzi w lipcu 1997 r. Jaśniejszy pas wskazuje jak wysoko sięgała woda; lipiec 1997 r.; AP Katowice, zbiory własne Archiwum Państwowego w Katowicach.

45. Akta z zasobu Archiwum w Raciborzu po opadnięciu wody; lipiec 1997 r.; AP Katowice, zbiory własne Archiwum Państwowego w Katowicach.

46. Obecna siedziba Oddziału w Raciborzu Archiwum Państwowego w Katowicach przy ulicy Solnej; 2012 r.; AP Katowice, zbiory własne Archiwum Państwowego w Katowicach.

47. Obecny stan magazynów archiwalnych w raciborskim oddziale Archiwum Państwowego w Katowicach; 2017 r.; AP Katowice, zbiory własne Archiwum Państwowego w Katowicach.